

20

Sovon-Nieuws jaargang 18 (2005) nr. 3

Ook BMP online!!

Fluiter. Foto: Rari Schols

Het is zo ver. BMP-tellers kunnen hun telgegevens insturen via internet. U kunt dit doen door naar www.sovon.nl te gaan en op de openingpagina BMP-inventarisaties aan te klikken. Door uw waarnemerscode in te vullen (deze staat voorgedrukt op het u toegestuurde BMP-telformulier) en uw wachtwoord en vervolgens login aan te klikken komt u op de pagina "Welkom bij de online invoer van SOVON". Na nog enkele stappen kunt u op het scherm uw formulier invullen. Bij verzending wordt u om bevestiging van het ingevulde gevraagd. Dank zij de gunstige ervaringen bij invoer van Watervogeltellingen verwachten we weinig problemen met BMP online.

Uiteraard hopen we op een goede respons want het bespaart u en ons invulwerk en fouten.

BMP-tellers die afgelopen voorjaar een BMP-telformulier hebben ontvangen met daarop o.a. voorgedrukt de waarnemerscode en proefvlaknummer, kunnen hun gegevens online invoeren. Nieuwe BMP-tellers kunnen in het eerste jaar niet online invoeren. Zij sturen alles op papier in. In het eerste jaar worden immers ook de interpretatie en andere zaken door de coördinator doorgenomen. Ook gegevens van nieuwe proefvlakken (door ervaren BMP-er geïnventariseerd) kunnen uitsluitend op papier worden ingeleverd. Veel plezier met BMP online.

Digitale BSP-invoer in een hipper jasje

Ijsvogel. Foto: Ad Sprang

Momenteel kunnen BSP-waarnemingen in een geheel nieuwe internetomgeving worden ingevoerd. Zo is het niet meer nodig kilometerblokken in een atlas op te zoeken doordat simpelweg een stip op een kaart kan worden geplaatst bij het waarnemingspunt (figuur 2). Wij hopen dat veel waarnemers hun leuke soorten digitaal door zullen geven zodat waarnemingen sneller dan voorheen beschikbaar komen. Ter illustratie: van alles wat we tot nu toe ontvingen, was 28% binnen één jaar na waarneming in de database opgenomen, 32% na 1-2 jaren, 13% na 2-3 jaren en bij 27% zat er nog meer tijd tussen. Hierbij zitten ook wel waarnemers die met terugwerkende kracht hun waarnemingen hebben doorgegeven, maar toch zal een waarneming in het 'digitale tijdperk' gemiddeld sneller beschikbaar zijn. Een ander voordeel van digitaal doorgeven is dat het een flinke stapel formulieren en enveloppen scheelt en de invoerkosten dalen, niet onbelangrijk bij een project dat SOVON vanuit interne middelen moet bekostigen. Dus geef uw waarnemingen door op www.sovon.nl! Is dat (nog) niet mogelijk vraag dan op het SOVON-kantoor formulieren aan. Voor alle soorten geldt dat ook oude waarnemingen welkom

zijn. Kijk voor meer informatie over het project ook eens op de vernieuwde SOVON-website.

Voorbeeld van het nieuwe invoerscherm waarmee BSP-waarnemingen door kunnen worden gegeven op www.sovon.nl. Het is niet langer nodig een kilometerblok op te zoeken, het zetten van een stip op een kaart voldeet!

Sovon

Nieuws

18e jaargang
oktober 2005

3

Trekvogels een pest?

In augustus werd Nederland opgeschrikt door een gevaar dat zich vanuit Oost-Azië westwaarts spoedde met een snelheid en vermetelheid waar de oude Mongolen jaloers op zouden zijn. Met miljarden virussen in één vogelpoepje is de aviaria influenza (Vogelpest) dan ook een geduchte tegenstander; sommige (hoog-pathogene) varianten kunnen mogelijk immers van mens op mens overgaan. Het is dus meer dan een akelige pluimveeziekte die wezens treft die toch al geen zonnig toekomstbeeld koesteren. In tegenstelling tot de horden van Dzjengis Khan stokt de dreiging bij de voet van de Oeral, maar voor hoe lang? Trekvogels kunnen de ziekte mogelijk naar Europa transporteren. Nederland is extra gevoelig omdat veel watervogels uit Rusland ons land aandoen, en Nederland een enorme hoeveelheid pluimvee herbergt.

Maar in welke mate kunnen trekvogels uit de besmettingshaarden in Zuidwest-Siberië Nederland bereiken? Dat valt moeilijk te zeggen omdat sommige Russische bestanden met ringmeldingen nog niet zijn ontsloten en watervogeltellingen in dit immense gebied lastig te organiseren zijn. Ward Hagemeyer van Wetlands International vernam van Russische bronnen dat er aanwijzingen zijn voor een nog onbekende trekbaan langs de oostflank van de Oeral; trekvogels zoals Smient en Pijlstaart zouden dan in het najaar via een boogje Nederland kunnen bereiken.

Het Ministerie van LNV heeft SOVON verzocht om mee te denken over het tot stand komen van een informatiesysteem dat inzicht verschaft over trekbanen in Eurazië. Te denken valt aan een internationale ring-atlas, gecombineerd met tellingen van wetlands. Of dat haalbaar is moeten we afwachten maar als het lukt worden vogelgegevens niet alleen gebruikt voor het natuurbeleid maar ook ten behoeve van de volksgezondheid. Dat zou een primeur zijn...

Overigens zullen daarmee alleen mogelijke risico's samenhangend met vogeltrek in kaart kunnen worden gebracht. Het zal duidelijk zijn dat er nog veel andere mogelijke risicobronnen zijn (denk bijv. ook aan 'ijzeren vogels'). Daar hoeven wij ons als vogeltellers (gelukkig) niet mee bezig te houden.

En verder in dit nummer:

Ontwikkelingen in het Veluwemeer

BMP: geen echte uitblinkers in 2004

BSP: een miljoenenproject

Specifiek...Zee: Kees Camphuysen

Vogeltrek en vogelgriep:
doet SOVON nog iets?

Wat doet SOVON aan gegevenslevering?

Ben Koks vliegt uit

2

SOVON-Nieuws jaargang 18 (2005) nr. 3

SOVON-Nieuws

Nieuwsbrief van SOVON Vogelonderzoek Nederland.

SOVON-Nieuws publiceert over SOVON vogeltellingen, over de vereniging, en over andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings
Kees Koffijberg, Chris van Turnhout & Peter Eekelder (illustraties).
Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.
SOVON-Nieuws wordt gedrukt op chloorvrij papier. ISSN 1383-0635.

Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 12,-.
SOVON-leden ontvangen vier maal per jaar SOVON-Nieuws en korting op SOVON-uitgaven.
Ledenadministratie Jeroen van Zuylen, zie bureau-adres SOVON.

Bestuur

Voorzitter: Hans van Dord
Secretaris: Peter Milders,
L. de Colignylaan 115,
3062 HD Rotterdam, (010) - 4522665.
Penningmeester: Louis Dolmans
Overige bestuursleden: Rob Goldbach,
Adrie Hottinga.

Bureau

Adres SOVON, Rijksstraatweg 178,
6573 DG Beek-Ubbergen.
Tel: 024-6848111, Fax: 024-6848122,
E-mail: info@sovon.nl
Homepage: www.sovon.nl
Giro: 2905988, Rabo: 10.51.17.056.

Directeur Frank Saris
Communicatie Carolyn Vermanen
Monitoring en Inventarisaties Rob Vogel
Onderzoek en Advies Ruud Foppen

Doelstelling

SOVON Vogelonderzoek Nederland stelt zich ten doel het coördineren, stimuleren en publiceren van ornithologisch veldonderzoek ten behoeve van natuurbescherming, beleid en wetenschap. De vereniging tracht dit doel te bereiken door het organiseren van grootschalige projecten waarin wordt samengewerkt tussen vrijwilligers, stafmedewerkers en andere instellingen.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: Drukkerij Bloembergen Santee bv

Foto's omslag:

Kuifeend (Erwin van Laar)
Ben Koks (Hans Hut)
Velduil (Hans Hut)

Nieuwe initiatieven

Tot vorig jaar leefden we wat betreft aandacht voor onze achterban altijd toe naar hét moment van het jaar, de Landelijke Dag. Ook dit jaar hebben we weer een prachtig programma voor u in petto. Maar tegenwoordig hebben we aan het eind van de zomer het Vogelfestival, georganiseerd in samenwerking met Vogelbescherming en Staatsbosbeheer, als tweede hoogtepunt. Misschien was u wel een van de bijna 10.000 bezoekers die aan onze stands voorbij getrokken zijn?

U heeft dan ook een blik kunnen werpen op de stand van Waarneming.nl, een door particulieren opgezette website waarop veldwaarnemingen (niet alleen van vogels) worden ingezameld, en op toegankelijke manier vorm krijgen. Hiermee zijn afspraken gemaakt over het uitwisselen van gegevens. Niemand is immers gebaat bij concurrentie tussen databehurende instellingen, beter is het om elkaars krachten te bundelen. Bij het festival ook steeds meer aandacht voor allerlei toepassingsmogelijkheden van onze gegevens. Vorig jaar stal de Koninklijke Luchtmacht met haar grote doelzoekradar de show, misschien kunnen we volgend jaar de verspreiding van het vogelgriepvirus virtueel laten zien aan de hand van analyses van gevonden faeces dan wel monsters genomen tijdens specifieke ringsessies. Wie zal het zeggen. Momenteel lijkt het immers niet zozeer de vraag of het vogelgriepvirus deze kant op komt, maar vooral wanneer. Of trekvogels werkelijk dit virus met zich meebrengen, kan alleen op grond van onderzoek worden vastgesteld.

Het ringen is trouwens ook om andere redenen steeds meer in de belangstelling aan het komen. Als de voortekenen niet bedriegen, kunnen we volgend jaar eindelijk een start maken met de integratie van monitoringtellen van vogels en diverse ringactiviteiten. Daarin lopen we als Nederland bepaald niet voorop, de hoogste tijd dus om hier verandering in te brengen. Dat gaan we als SOVON trekken, samen met enkele voor de hand liggende partners. In een volgend nummer zal vermoedelijk meer te melden zijn! Dan ook aandacht voor de nieuwe strategienota, onze 'meerjarenvisie', die binnenkort in de ledenraad besproken gaat worden.

Frank Saris

Agenda

Oktober

- (1) Tijd om uw broedvogelformulieren in te leveren
(15) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling

November

- (12) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling
(19) integrale Waddentelling
(26) Landelijke Dag

December

- (15-1jan) PTT-tellingen
(17) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling
(17-18) Tuinvogeltelling (19-1 jan) wintervogeltelling

Januari

- (14) Midwintertelling, monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling (21) integrale Waddentelling

Februari

- (18) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling

Kuifeend. Foto: Harvey van Diek

biomassa watervoets (ka)

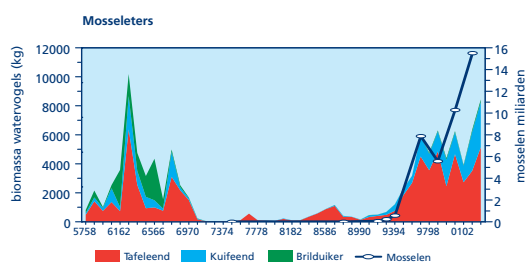
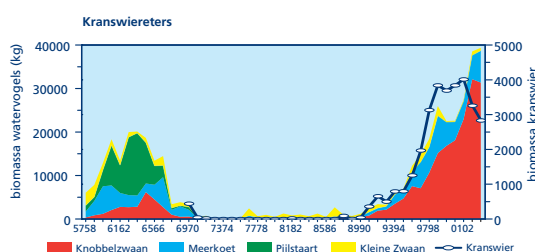
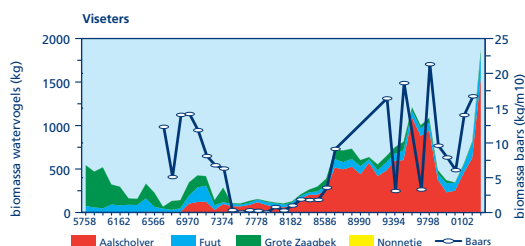
biomassa watervoets (ka)

biomassa watervoets (ka)

Recente watervogeltrends in een hersteld ecosysteem: het Veluwemeer

De gevolgen van watervervuiling werden rond 1970 pijnlijk duidelijk in de Randmeren, de strook water tussen de Flevopolders en het 'vasteland' van Gelderland en Utrecht. Een tot die tijd helder watersysteem met een rijke onderwatervegetatie en een gevarieerd dierenleven veranderde door eutrofiëring in korte tijd in een troebele soep, gedomineerd door blauwalgen en brasems. Het succesverhaal van de maatregelen die vervolgens werden genomen om het tij te keren, is genoegzaam bekend. In deze bijdrage een beschrijving van de recente ontwikkelingen in watervogelaantallen in het Veluwemeer, geplaatst in een historisch perspectief. Een prachtige illustratie van wat bijna 50 jaar monitoring aan kennis over ecologische relaties kan opleveren!

Figuur 1. Trends in biomassa van (a) viseters en baars, (b) waterplantenetters en kranzwier en (c) mosseleeters en driehoeksmosselen in het Veluwemeer. Vogelaantallen (vogeldagen) zijn omgerekend naar biomassa om voor verschillen in consumptie te corrigeren

Lange telhistorie

Watervogels op het Veluwemeer worden al sinds 1957 maandelijks geteld. Het is daarmee één van de langste meetreeksen van vogels in Nederland. Sinds 1992 worden de tellingen uitgevoerd in het kader van de Monitoring van de Waterstaatkundige Toestand des Lands (MWTL), het biologisch meetnet van Rijkswaterstaat. Daarmee zijn ze ook onderdeel van het landelijke Meetnet Watervogels. Binnen het MWTL worden behalve watervogels ook andere organismen gevolgd, zoals vissen, waterplanten en mosselen. Combinatie van die gegevens levert interessante informatie op over de ecologische processen in het watersysteem, en over de effecten van aantastende factoren en herstelmaatregelen.

In figuur 1 zijn de ontwikkelingen van watervogels in de periode 1957/58 tot en met 2003/04 weergegeven, in relatie tot hun voedselaanbod. Er is onderscheid gemaakt in verschillende voedselgroepen, namelijk visetende, waterplant-etende en mossel-etende watervogels. Per soort zijn niet de aantallen uitgezet, maar de biomassa (aantal x gewicht). Dit geeft een beter beeld van de ontwikkelingen in de daadwerkelijke consumptiedruk op de verschillende voedselbronnen (een Knobbelzwaan eet immers meer dan een Meerkoet), en daarmee een betere indruk van de draagkracht van het gebied.

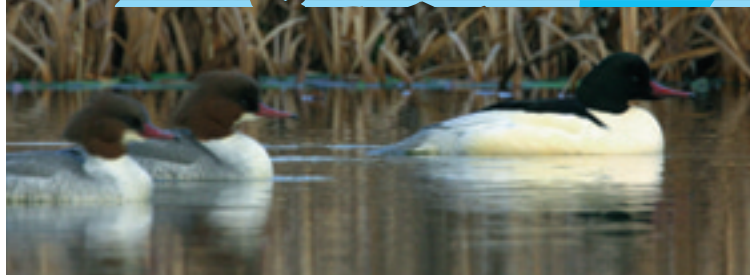
Verval en herstel van een ecosysteem

De slechte waterkwaliteit in de Randmeren resulteerde rond 1970 in een nagenoeg verdwijnen van de meeste waterplanten en driehoeksmosselen. Vis was er nog volop, maar de samenstelling werd gedomineerd door brasem, een soort die voor visetende vogels weinig geschikt is vanwege zijn afplatte hoge lichaamsbouw. De aantallen watervogels waren zeer laag en sterk afgenomen ten opzichte van de jaren zestig. Om de situatie te verbeteren, werden diverse maat-

regelen genomen: instromend water werd gedefosfateerd, de Veluwerandmeren werden doorspoeld met fosfaatarm water uit de polders en de brasems werden op grote schaal weggevangen. Gunstige bijkomstigheid was verder de ijsbedekking in de strenge winters halverwege de jaren tachtig. De eerste reactie op de maatregelen was een verandering in de vissamenstelling, met vanaf eind jaren tachtig een toename van kleinere eetbare vissoorten. Al snel daarna reageerden de viseters, vooral Aalscholver en Fuut. Door het verdwijnen van de brasems (geen bodemomwoeling meer) en de afname van de voedselrijkdom werd het water helderder. Hierdoor konden de ondergedoken vegetaties van kranzwieren zich herstellen. Vooral vanaf begin jaren negentig werd dit duidelijk zichtbaar en uitte zich in een toename van plantenetters, vooral Knobbelzwaan en Meerkoet. Tenslotte keerden vanaf halverwege jaren negentig ook de driehoeksmosselen terug, en als reactie daarop de Tafel- en Kuifeenden.

Terug bij de oude, of toch een nieuwe situatie?

Eind jaren negentig was de totale biomassa van alle drie de voedselgroepen ongeveer even groot of zelfs groter (kranzwiereters) dan in de jaren zestig. Echter, de verhoudingen tussen de verschillende vogelsoorten binnen elke voedselgroep zijn tegenwoordig duidelijk anders. Bij de viseters is nu de Aalscholver sterk dominant (zeker in termen van biomassa), terwijl Grote Zaagbek en Nonnetje veel minder voorkomen. Bij de plantenetters overheerst de Knobbelzwaan en zijn Pijlstaart en Kleine Zwaan relatief minder belangrijk geworden. Bij de mosseleters zijn de verschillen kleiner; alleen Brilduiker nam in aantal af. De verschillen in soortensamenstelling hangen natuurlijk voor een deel samen met gebiedsoverstijgende processen, denk aan grootschalige populatieveranderingen zoals de toename

Grote Zaagbekken.
Foto: Harvey van Diek

van de Aalscholver, en gewijzigde trekpatronen. Eerder is al gesuggereerd dat Nonnetjes en Grote Zaagbekken als gevolg van warmere winters (minder ijs) tegenwoordig vaker in het Oostzegebied blijven overwinteren (SOVON-Nieuws 17-1). Vanwege dergelijke gebiedsoverstijgende processen is de totale biomassa van de voedselgroepen dan ook een betere indicator voor de ecologische toestand van het gebied in kwestie dan enkel de aantallen van afzonderlijke soorten.

Opkomst van de korfmosseel

Ook de voedselsituatie veranderde ten opzichte van de jaren zestig. Op de eerste plaats is dat veroorzaakt door veranderingen in de inrichting van het gebied, waterpeil en recreatiedruk. Daarnaast is de opkomst van 'exoten' een factor van belang, vooral bij de ongewervelde fauna. Het binnentrekken van de kaspische slijkgarnaal en de kaspische vlokreeft heeft de rest van de macrofauna drastisch beïnvloed, maar had weinig effect op de vogels. Dat is (of wordt) mogelijk anders in het geval van de aziatische korfmosseel, die sinds 2000 in snel tempo alle Randmeren heeft gekoloniseerd en in 2004 plaatselijk al dichtheden van honderden dieren per vierkante meter bereikte (Bureau Waardenburg/Rijkswaterstaat). Dit schelpdier kan in aanvulling op de driehoeksmosseel een voedselbron voor duikende dieren vormen. Consumptie door Kuifeenden is in de Randmeren nog niet geconstateerd, maar in januari 2005 werd dat wel vastgesteld bij Nonnetjes. In het Vossemeer kwamen enkele foeragerende Nonnetjes herhaaldelijk met korfmosseelen boven, die vervolgens werden gespoeld en doorgeslikt (M. Roos & R. Noordhuis). Hoewel zoals gezegd de aantallen Nonnetjes aanzienlijk lager zijn dan in de jaren zestig, zijn ze recent minstens zo sterk toegenomen als de andere viseters, met name in de noordelijke Randmeren. De parallel die deze toename vertoont met het dichtheidsverloop van korfmosseelen is suggestief.

Toename zet door

Vanaf eind jaren negentig leek de opwaartse trend van veel soorten aanvankelijk te stabiliseren. Verondersteld werd dat de maximale draagkracht van het gebied was bereikt. Echter, in de laatste twee seizoenen is de biomassa van de drie voedselgroepen weer verder toegenomen. Bij de viseters ging het in het seizoen 2003/04 zelfs om de hoogste biomassa die ooit werd geregistreerd sinds het begin van de tellingen. Die groei komt niet alleen op conto van het (letterlijke en figuur-

lijke) gewicht van Aalscholvers, ook andere viseters laten recent verhoogde aantallen zien. Dat de ontwikkelingen in biomassa van visetende watervogels en baarzen in grote lijnen overeenkomen, is daarbij niet zonder meer aan het belang van de baars in het dieet van de vogels toe te schrijven. Het is eerder zo dat beide fluctueren als gevolg van dezelfde onderliggende veranderingen in het systeem. De baars moet dan ook vooral gezien worden als een indicator van de totale hoeveelheid beschikbare kleine vis in het watersysteem.

Voor de hernieuwde toename van de planteneters is vooral de Knobbelzwaan verantwoordelijk, al zijn ook de aantallen Meerkoeten en Kleine Zwanen in de laatste twee seizoenen iets gegroeid. Dat is op het eerste gezicht opmerkelijk: de biomassa van hun belangrijkste voedselbron, kranswieren, is volgens figuur 1 immers juist afgenomen. Hier speelt echter doorheen dat de terugval in 2002 vooral de kranswieren op grotere diepte betrof, waar de meeste herbivoren toch al niet bij kunnen. Daarnaast hangt de discrepantie samen met de toename van Knobbelzwanen. In tegenstelling tot de andere planteneters zijn die namelijk ook gedurende het groeiseizoen, in het voorjaar en de zomer, al aanwezig (deels lokale broedvogels, deels ook niet-broedende vogels (ruiers) van elders). Door de hergroei die dan nog op kan treden, is de draagkracht van de planten groter bij dezelfde gemeten biomassa. Tegelijkertijd kan de gemeten biomassa enigszins verlaagd zijn door de consumptie die al door de zwanen heeft plaatsgevonden vóór de bestandsopname. De gemeten biomassa aan waterplanten geeft dus niet helemaal een volledig beeld van het werkelijke voedselaanbod door het jaar heen.

De mosseleeters tenslotte, en dan vooral de Kuifeend, namen in 2003/04 ook weer toe na een eerdere periode van stabilisatie. Hiermee volgen ze mooi de trend van de driehoeksmosseelen, zij het ogenschijnlijk met enige vertraging. De vogels die overdag op het Veluwemeer geteld worden, kunnen echter deels 's nachts op het Wolderwijd foerageren (of andersom), hetgeen de beschreven relatie tussen voedselaanbod en vogelaantallen natuurlijk verstoort.

Conflicterende EU-regels?

Het beheer van Nederlandse wetlands zal in toenemende mate worden bepaald door Europese regelgeving. Vooral de Kaderrichtlijn Water en de Vogelrichtlijn zijn in dit verband belangrijk. De eerste streeft naar een

zogenaamde 'Goede Ecologische Toestand' van wateren, te bereiken via onder andere het terugdringen van eutrofiëring en een natuurlijker peilbeheer. Verdere afname van de voedselrijkdom kan in theorie echter leiden tot verminderde productie van mosselen en waterplanten, waardoor ook de watervogelaantallen weer zullen afnemen of zich op een lager niveau zullen stabiliseren. Iets dergelijks heeft zich mogelijk al afgespeeld in het Markermeer, waar dichtheden van mosselen en aantallen vogels sterk zijn afgenomen. Een natuurlijker peilbeheer impliceert hogere winterpeilen, waardoor de beschikbaarheid van voedsel voor planteneters en bodemfauna-eters zal afnemen, ten gunste van de 'compleetheid' van het ecosysteem en o.a. moerasbroedvogels als Roerdomp en Grote Karekiet. Die ontwikkeling kunnen we voorspellen op basis van de situatie in de jaren zestig, toen door hoge waterpeilen het areaal beschikbare planten voor niet-duikende watervogels kleiner was dan tegenwoordig, terwijl het areaal overvegetatie en het aantal broedparen van de Grote Karekiet aanzienlijk groter waren.

De Vogelrichtlijn moet tegelijkertijd een gunstige 'Staat van Instandhouding' waarborgen van aangewezen vogelsoorten, in het Veluwemeer onder andere Tafeleend, Kuifeend en Meerkoet, maar ook Roerdomp en Grote Karekiet. Conflicterende belangen tussen en binnen de richtlijnen? Alles zal afhangen van de manier waarop de Goede Ecologische Toestand en de Instandhoudingsdoelen worden ingevuld, en het streefbeeld dat daarvoor gekozen wordt. Daar wordt momenteel door het Ministerie van LNV druk aan gewerkt. Watervogeltellingen spelen in die beleidsdiscussie een belangrijke rol. Lange meetreeksen zoals in het Veluwemeer zijn daarbij bovendien extra waardevol, omdat ze juist ook inzicht geven in de toestand van het gebied vóór de periode van eutrofiëring.

Chris van Turnhout &
Ruurd Noordhuis (RIZA)

2004 een BMP-jaar zonder echte uitblinkers

Het 21e BMP-seizoen was niet gezegend met opvallende toppers, dalers of grootste gemene delers. Toch zijn er uiteraard weer volop interessante gegevens verzameld die bijvoorbeeld de huidige trend bevestigen of die voor 2004 juist een iets afwijkende ontwikkeling laten zien. Het BMP moet het vooral van de lange termijn hebben, want veel ontwikkelingen gaan langzaam en komen soms pas na jaren eenduidig uit de gegevens naar voren

Tabel 1. Percentuele verandering van de landelijke BMP-indexen tussen 2003 en 2004 in vergelijking met de ontwikkeling vanaf 1995.

	2003-04	1995-2004
Sterkste dalers 2003-04:		
Kruisbek	- 96	++
Ringmus	- 29	-
Fluiter	- 25	--
Snor	- 18	o
Matkop	- 17	o
Boomvalk	- 16	o
Waterral	- 16	+
Goudhaan	- 15	++
Kuifmees	- 15	+
Houtsnip	- 15	o
Sterkste stijgers 2003-04:		
Grasmus	+ 16	++
Boerenwaluw	+ 18	+
Rietzanger	+ 19	+
Nachtegaal	+ 20	o
Kleine Barmsijs	+ 22	-
Vuurgoudhaan	+ 23	o
Sprinkhaanzanger	+ 38	+
Sijs	+ 111	o

Tellen en geteld worden

In 2004 hebben weer honderden BMP-tellers flink hun best gedaan in een kleine duizend proefvlakken. De ene deed voor het eerst mee, de volgende nam de fakkel over van een voorganger, spande zich in als medeteller of deed het telwerk voor z'n baas. De meesten telden hun plotje voor de derde tot elfde keer blijkt uit de statistieken en zo'n 60 diehards lopen nu al meer dan 20 jaren hun BMP-rondes. Iedereen weer reuze bedankt voor de medewerking!

In 2004 werden minimaal 183 broedvogels-oorten en 250.000 broedparen vastgesteld. Voor een deel gaat het hierbij om vogelsoorten die buiten het bestek van deze bijdrage vallen (ze komen aan bod in het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels of het Nationaal Weidevogelmeetnet). Van 88 soorten is de voorlopige score berekend.

Scoreboord 2004

Van 2003 op 2004 laten 10 broedvogelsoorten een afname zien van 15% of meer, 8 een vergelijkbare toename, 15 een lichte afname van 5-15% en even veel soorten een lichte toename. De rest kende geen grote veranderingen.

Aan beide uitersten van het spectrum bevinden zich Kruisbek en Sijs, soorten waarbij aanzienlijke jaarlijkse fluctuaties eerder regel dan uitzondering zijn maar waarbij deze niet synchroon lopen. Zo was 2003 een goed jaar voor de Kruisbek maar 2004 bepaald niet,

terwijl het bij de Sijs precies andersom was. De terugval van Waterral en Goudhaan zat er na het topniveau van de laatste jaren aan te komen, al is de oorzaak onbekend en in ieder geval niet gelegen in extreme wintersterfte. Houtsnip en Kuifmees zakten eveneens van een relatief hoge score in 2003 terug tot een gangbaarder niveau. Boomvalk, Snor, Fluiter, Matkop en Ringmus bereikten in 2004 hun laagste indexwaarde ooit.

Afrika

Opvallend goede resultaten in 2004 boekten Boerenwaluw, Nachtegaal, Sprinkhaanzanger, Rietzanger en Grasmus, allemaal Afrikatrekkers. Dit moet wel haast samenvallen met gunstige overwinteringsomstandigheden. Ook Bosrietzanger, Spotvogel, Braamsluiper en Tuinfluiter boekten winst, terwijl de overige soorten gelijk bleven (op de afgenomen Boomvalk, Snor en Fluiter na). Bij veel soorten vormde dit een breuk met de overwegend negatieve toestand van de afgelopen jaren; afwachten maar of dit op herstel duidt.

Ontwikkeling in 2004 en vanaf 1995

Veranderingen tussen twee jaren hebben maar een beperkte voorspellende waarde, zo weten we uit ervaring met het BMP. Door allerlei oorzaken kan een kortstondige verandering in een langjarige trend optreden. In hoeverre passen de ontwikkelingen in 2004 in de trend van de afgelopen 10 jaren?

Tabel 2. Soorten met overeenkomstige of tegenoverstelde ontwikkeling in 2003-2004 en 1995-2004. In de kolommen Tegenovergesteld staan in de eerste kolom soorten die in 1995-2004 toename laten zien, maar in 2004 afname. In de tweede gaat het om afname in 1995-2004 en toename in 2004

Afname	Toename	Gelijk	Tegenovergesteld
Appelvink Ekster Fluiter Fuut Ringmus Sperwer Wilde Eend	Grasmus Rietzanger Roodborsttapuit Sprinkhaanzanger Tijftjaf Vuurgoudhaan Zwartkop	Bonte Vliegenvanger Bosuil Geelgors Glanskop Heggenmus Kauw Meerkoet	Boomklever Boomkruiper Dodaars Goudhaan Kruisbek Kuifmees Pimpelmees Staartmees Waterral
			Braamsluiper Bosuil Fitis Grote Lijster Kleine Barmsijs Spotvogel Tuinfluiter Witte Kwikstaart

Boerenzwaluw.
Foto: Arie Ouwerkerk

Broedvogelrapport 2003

BMP-tellers hebben dit voorjaar het broedvogelrapport 2003 ontvangen waarin verslag wordt gedaan van het SOVON-broedvogelonderzoek incl. BMP. We hopen dat de inhoud in de smaak is gevallen en zijn inmiddels bezig met het rapport over 2004.

Nieuwe proefvlakken gewenst

Ondanks geweldige inzet van tellers zijn er nog regio's waar BMP-tellingen ontbreken. Het gaat hierbij onder andere om Vogelrichtlijn-gebieden, niet bepaald de minst aantrekkelijke vogelgebieden.

Wilt u van start met BMP en is dit mogelijk, kies dan bij voorkeur een gebied uit de lijst; de BMP-coördinator zal u graag adviseren. Instructies en een handleiding liggen klaar.

Bij 21 soorten (24% van het totaal) was dit duidelijk het geval, waarbij het zowel om afname kan gaan (7 soorten), toename (eveneens 7) of fluctuaties (wederom 7). De trends verlopen vaak met horten en stoten, soms ook geleidelijk (afname: Fluitier en Ekster; toename: Roodborsttapuit en Zwartkop). Bij het merendeel van de soorten (74%) is overeenstemming echter ver te zoeken of is er sprake van een tegengestelde ontwikkeling.

Wat deden soorten van de Rode Lijst?

De ontwikkeling van 15 Rode Lijst-soorten in 2004 blijkt divers. Boomvalk, Snor, Matkop en Ringmus vielen met 16-29% terug en zagen hun plaats op de Rode Lijst bevestigd. Zes soorten lieten geen of geringe verschillen zien (Zomertortel, Koekoek, Groene Specht, Grauwe Vliegenvanger, Wielewaal, Huis-mus), terwijl vijf soorten 12-20% vooruitgang wisten te boeken (Ransuil, Boerenzwaluw, Nachtegaal, Spotvogel, Kneu). Bij veel soorten betekent dit overigens niet veel meer dan een bescheiden verschuiving in onverminderd lage indexen. Zo zijn de aantallen van Boomvalk, Zomertortel, Ransuil, Spotvogel, Ringmus en Kneu maar 25-50% van die in 1990. De enige goed scorende soort is de Groene Specht (bijna verdubbeld), al ligt dat regionaal anders.

Arend van Dijk

Tabel. Grootste behoefte aan nieuwe BMP-proefvlakken per provincie, ingedeeld naar Vogelrichtlijn-gebieden en type landschap. Het minimum aantal proefvlakken is tussen haken aangegeven.

Groningen:	(1) moeras; Zuidlaardermeer
Friesland:	(2) akker op klei, (2) akker op zand (2) bos; Waddeneilanden
Drenthe:	(3) akker; Veenkoloniën (1) naaldbos; Midden-Drenthe
Overijssel:	(3) moeras; De Wieden (2) heide/hooftveen, (2) bos
Flevoland:	(2) bos
Gelderland:	(3) heide; Noord-Veluwe (6) bos; Noord-Veluwe (1) halfopen cultuurland; Gelderse Vallei
Utrecht:	(1) moeras; Vecht-plassen
N-Holland:	(1) moeras; Eilandspolder (1) moeras/gras; Varkensland (1) moeras; Ilperveld (1) akker; Wieringermeer (1) moeras; Haringvliet (2) schor; Ooster- & Westerschelde (1) bos; Brabantse Wal (2) heide; Leenderbos, Grootte Heide (2) heide/hooftveen; Mariapeel & Deurnese Peel
Limburg:	(1) moeras; Weerter- & Budelerbergen (1) heide; De Hamert (1) heide; de Meinweg
Elke provincie:	(1-2) stad of dorp

Zeer opmerkelijk broedgeval.

Turkse Tortel in badkamer! Het zal je maar gebeuren: je stapt de badkamer in en er duikt een Turkse Tortel door het openstaande raam naar buiten. Zo begon het, maar al snel kwam de vogel terug en begon met nestmateriaal te slepen. De bedoeling was om een nest te maken op de vensterbank van die badkamer. Bij de familie Jansen in Nunspeet gebeurde dit echt. Er werd besloten om de vogels een beetje te helpen door het plaatsen van een bakje met hooi op de vensterbank. Hiervan werd dankbaar gebruik gemaakt en al snel lagen er twee eieren in het nest. De familie Jansen besloot om maar kort na elkaar en snel te douchen om de duiven zo min mogelijk te storen. Verder douchten ze zoveel mogelijk bij de sportclub of bij de burens. Totdat ze vast zaten te broeden. De jonge vogels vlogen vetgevoerd uit, want natuurlijk werd ook van het af en toe aangeboden voer in het voerbakje naast het nest dankbaar gebruik gemaakt. Bij het tweede legsel besloot de familie toch maar gewoon te blijven douchen en zie: de vogels hadden hier geen probleem mee. En de troep viel heel erg mee, bijna nergens mee gevonden. Blijkbaar was de nestplek nu zo goed bevallen dat ze zich niet meer stoorden aan die vreemde lui die zo nodig in hun blootje onder een straaltje water moesten gaan staan. Ook het tweede broedsel vloog gezond en vetgevoerd uit. Nog steeds komen de duifjes af en toe wat voer halen, als ze de deur van de badkamer horen komen ze er al aan vliegen.

Berend Voslamber (zwager van de familie Jansen)

Grauwe Klauwier
Foto: Patrick Palmien

Goed Klauwierenjaar!

Spectaculair nieuws over de Grauwe Klauwier: voor het eerst sinds 26 jaar heeft er weer een paartje gebroed in de Hollandse duinen, en wel in het Noordhollands Duinreservaat bij Castricum. De vier jongen zijn inmiddels uitgevlogen. Het paartje is met een geautomatiseerde camera-opstelling op de voet gevolgd door onderzoekers van de Radboud Universiteit Nijmegen, Stichting Bargerveen en medewerkers van PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland. Prachtige filmbeelden van o.a. voedingen van nestjongen zijn te bekijken via www.barger.science.ru.nl/klauwier. Maar daar blijft het niet bij, want onlangs werd duidelijk dat ook op Vlieland een paartje succesvol heeft gebroed (waarschijnlijk één uitgevlogen jong; C. Zuhorn). Op de Waddeneilanden is dat voor het eerst sinds 1998 (Ameland). Ook uit andere delen van Nederland zijn de berichten overwegend positief. De afname in kerngebied Bargerveen lijkt de laatste jaren wat te stabiliseren (49 paren in 2005), terwijl

in de rest van Drenthe weer wat meer klauwieren werden vastgesteld dan in voorgaande seizoenen: de teller staat momenteel op 67 paren. Daarvan is naar schatting 80% succesvol geweest (S. Waasdorp, Stichting Bargerveen). Ook van de Veluwe (13 paren, waarvan 9 op de Doornspijkse Heide) en het Zuid-Limburgse heuvelland (minimaal 11 succesvolle paren) worden relatief hoge aantallen gemeld (H. Esselink / R. van Dongen). Verondersteld wordt dat de toename verband houdt met het relatief goede broedsucces in 2004, waardoor een extra influx van klauwieren uit het buitenland heeft plaatsgevonden. Alleen al in Noord-Nederland zijn dit seizoen 400 nestjongen geringsd, dus het kan de moeite lonen om alert te blijven op gekleurde klauwieren. Dat die ook buiten de ringplekken kunnen opduiken, bewijst een in 2004 in het Bargerveen geringsd vrouwtje, dat dit seizoen zo'n 50 kilometer verderop op het Doldersummerveld werd teruggezien.

Agenda 2006 De natuuragenda voor actieve vrijwilligers

Bent u bijna ieder vrij moment buiten te vinden en actief deelnemer aan natuurexcursies, dan is deze nieuwe agenda speciaal voor u! Veel kleurenafbeeldingen van actieve vrijwilligers in de natuur, mooie kleurenfoto's van planten en dieren met af en toe een humoristische noot. De speciale weekindeling geeft veel ruimte voor aantekeningen op zaterdag en zondag! Speciaal voor de mensen die waarnemingen opsturen en daarbij inventarisatieatlassen gebruiken zijn de meest voorkomende rasters opgenomen! Ook treft u informatie aan van alle twaalf PGO's (Particuliere Gegevensbeherende Organisaties) zoals SOVON Vogelonderzoek Nederland, De Vlinderstichting, Zoogdiervereniging VZZ, RAVON en FLORON.

De kosten van deze agenda bedragen €7 (+ €3,- verzendkosten). Formaat is A5, 96 pagina's. Beschermhoes voor gebruik in het veld kan worden meegeleverd.

U kunt de agenda bestellen door een email te zenden aan voff@voff.nl of een briefkaart te sturen aan de Vereniging Onderzoek Flora en Fauna (VOFF), t.a.v. Kris Joosten, Postbus 9010, 6500 GL Nijmegen o.v.v. uw naam, verzendadres en het aantal gewenste agenda's en beschermhoezen

Vogelfestival nog groter succes

Ruim 9000 vogelliefhebbers bezochten het laatste weekend van augustus het Vogelfestival in de Oostvaardersplassen. De manifestatie die voor de tweede maal werd georganiseerd door Staatsbosbeheer, SOVON Vogelonderzoek Nederland en Vogelbescherming Nederland is daarmee een nog groter succes dan in 2004 toen zo'n 8000 mensen de toegangspoorten passeerden. Wederom liet het weer zich van zijn allerbeste kant zien.

Tijdens het vogelfestival was er voor elk wat wils: excursies, interessante lezingen, presentaties en verkoop van boeken, optiek, vogelvoer en outdoorproducten. Verder waren er diverse workshops, spannende

natuurbelevissen voor de jeugd met WILDzoekers, prijsvragen en een heel speciale natuurkunstverlooting. In een aparte tent werd een kunstenaarsgalerij gehouden waarin verschillende kunstenaars aan het werk waren.

Het grote aanbod aan excursies leverde fraaie waarnemingen op waaronder Visarenden, Zeearenden en veel grote Zilverreigers. De mooiste waarneming was nog wel van een Zeearend die boven de Woudaapweide een showronde draaide.

Het Vogelfestival 2005 heeft maar liefst € 15.000 opgebracht voor de bescherming van het Oursi wetland in Burkina Faso.

16 jaar BSP: van stapels formulieren tot internet

Het Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels (BSP) is gestart in 1989. Inmiddels hebben we er dus bijna 16 jaar op zitten en is de database gevuld met ruim 230.000 waarnemingen van schaarse en zeldzame niet-broedvogels, tezamen goed voor ruim 1 miljoen vogels.?

Soorten en waarnemingen

Bij de start van het project deden 56 soorten mee, daarna werden vrijwel jaarlijks soorten toegevoegd. Het gaat vooral om soorten die niet langer door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA) werden beoordeeld naast enkele meer algemene soorten waarvan we graag meer inzicht in aantallen en verspreiding willen krijgen zoals Ruigpootbuiszand en Bonte Kraai. Slechts twee soorten zijn van de lijst afgehaald: Grote Kruisbek in 2001 (werd tot 1993 door de CDNA beoordeeld en sinds 2001 opnieuw) en Ooievaar in 2004 (waarnemingen werden niet meer goed doorgegeven). Op dit moment staan er 94 soorten op de soortenlijst, die op ieder formulier staat en als excel-file te downloaden is op www.sovon.nl.

Het aantal waarnemingen per jaar bedraagt 13.000-16.000. Over alle jaren bezien zijn er van de IJsvogel de meeste waarnemingen binnengekomen, in totaal ruim 22.000. Bijna één van de tien waarnemingen betreft dus een IJsvogel waarbij er natuurlijk wintereffecten bestaan. In 1997, na twee strenge winters, ging het om 1,4%, vier jaar later maar liefst 17,1%. Andere relatief algemene soorten zijn Slechtvalk (7,7%), Smelleken (6,5%), Ooievaar (4,1%) en Visarend (3,7%). De zeldzaamste soorten zijn vanzelfsprekend die welke recent door de CDNA werden afgevoerd zoals Dwerggors, Huiskraai en Roze Spreeuw. Sommige soorten worden vooral trekkend gemeld, zoals Middelste Jager (84% van de waarnemingen), Papegaaiduiker (83%), Zwarte Wouw (78%), Kleinste Jager (76%), Rode Wouw (74%) en Kraanvogel (69%). Anderzijds is de meest algemene soort, de IJsvogel, een echte pleisteraar waarvan slechts 6% als 'trekkend' is gemeld (en dat zullen voornamelijk voorbijvliegende vogels zijn geweest, niet echt overtrekkende dieren).

Nadruk op voor- en najaar

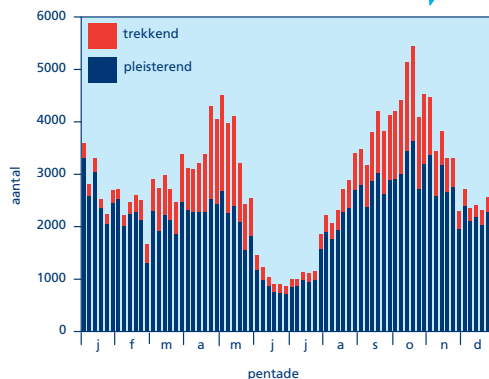
De meeste waarnemingen komen uit april-mei en september-november, ofwel de maanden met de meeste trekactiviteit (figuur 1). Vrijwel ieder jaar is oktober de topmaand, vooral de periode 16-25 oktober. In deze maand worden niet alleen veel IJsvogels gezien maar zijn bijvoorbeeld ook Smelleken, Slechtvalk, IJsgors en Klapekster vrij algemeen. De minste BSP-soorten verschijnen in

juni-juli in de kijker, maar ook dan is het mogelijk om leuke soorten te zien zoals Zwartkopmeeuw, Kleine Zilverreiger en Casarca. In december en januari worden relatief veel Sneeuwgorzen en Grote Zilverreigers gemeld. Opvallend in figuur 1 is de piek in de kerstvakantie, wanneer veel mensen het veld in gaan. De dip eind februari wordt veroorzaakt doordat die pentade 3 of 4 dagen omvat, in plaats van de gebruikelijke 5.

Een sterk afwijkend jaar was 1992 met in zowel mei als september (veel) meer waarnemingen dan in oktober. In mei van dat jaar werd Nederland overspoeld door Roodpootvalken, die deze maand zelfs de meeste algemene BSP-soort waren (in andere maanden staat de soort gemiddeld op de 9e plaats). Dat het om een grote invasie ging, blijkt doordat 23% van alle BSP-Roodpootvalken in mei 1992 werd gezien. September 1992 werd gekenmerkt door opvallend veel Duinpiepers. Terwijl deze soort normaal in september de 11e soort op de lijst van talrijkste soorten vormt, was in 1992 alleen de IJsvogel algemener.

Van de ruim 230.000 waarnemingen werd 30% door grootleveranciers via een bestand aangeleverd (o.a. tellers uit de Delta, Vogelarchief Limburg, diverse vogelwerkgroepen en trekelposten). Zo'n 158.000 waarnemingen (69%) zijn op formulier gezet. Onlangs verwerkten we het 40.000e formulier, ingevuld door VWG Natuurbeschermingsvereniging 't Duumpje uit West-Zeeuws-Vlaanderen! De resterende waarnemingen zijn dit jaar ingevoerd op www.sovon.nl. In SOVON-Nieuws 2005-1 werd al aangekondigd dat het mogelijk was waarnemingen in te voeren op de site, en dit bleek in een behoefte te voorzien. Tot en met juli werden door 93 waarnemers ruim 2500 waarnemingen ingevoerd, verdeeld over 86 soorten. Vooral André Boven, Michel Klemann en Jeroen Voerknecht, Vincent de Boer en Sander Elzerman zijn flink aan het invoeren geweest! De 2600 waarnemingen komen vooral uit 2005 en 2004 (samen 86%) maar iemand heeft ook al zijn notitieboekjes vanaf 1989 ingevoerd. Voor digitale BSP-invoer in een hipper jasje zie achterop.

Arjan Boele

Figuur 1. Het BSP-project door het jaar heen. Weergegeven is het aantal waarnemingen per pentade (vijfdaagse periode) waarbij onderscheid is gemaakt tussen pleisterende en trekkende vogels. In totaal zijn er in 1989-2005 ruim 230.000 waarnemingen doorgegeven.

BSP contactpersonen

Rik Winters heeft aangegeven in verband met een verhuizing naar het noorden van het land te moeten stoppen als contactpersoon van het Bijzonder Soorten Project - niet broedvogels in District 11 (Veluwe). Rik, heel hartelijk dank voor je inspanningen! Goed nieuws is dat er al een opvolger is. Bart van Buren uit Barneveld zal de taken van Rik overnemen. Bart, leuk dat je het wilt gaan doen en alvast veel plezier in je district. Vanaf 1 januari 2006, als Wim van de Schot start als contactpersoon in District 8 (Noord-Holland-zuid), zijn alle districten weer voorzien van een regionaal aanspreekpunt.

Hieronder een overzicht van alle contactpersonen. Deze lijst met daarbij de (email-) adressen is ook te vinden op www.sovon.nl. In tegenstelling tot de broedvogelprojecten gebruiken we bij het BSP geen District 20 (Waddengebied, zie figuur achterin SOVON-Nieuws). Het Waddengebied maakt bij het BSP deel uit van de districten 1, 2 en 3 waarbij de provinciegrenzen worden gevolgd. Post voor de contactpersonen loopt via het SOVON-kantoor.

1. Noord-Holland-noord: Bob Woets
2. Friesland: Dick Schut
3. Groningen: Theo Bakker
4. Drenthe: Remco Drewes
5. Twente: Bé van Kuik
6. Overijssel-west: Vincent Martens
7. Flevoland: André van den Berg
8. Noord-Holland-zuid: Wim van der Schot
9. Zuid-Holland-noord: Ben Gaxiola
10. Utrecht: Gert Ottens
11. Veluwe: Bart van Buren
12. Achterhoek: Erik Ernens
13. Grote Rivieren: Bas van Dijk
14. Zeeland: Alex Wieland
15. Brabant-west: Martin van Leest
16. Brabant-oost: Wiel Poelmans
- 17/18. Limburg: Ran Schols
19. Zuid-Holland-zuid: Sander Elzerman

Ben Koks: kiekendieven, Wadden en een afscheid

Sinds zijn aantreden bij SOVON in 1992 is Ben Koks een aanwezige persoonlijkheid geweest, en niet alleen door zijn omvangrijke gestalte en luide stemvolume. Vooral in het Waddengebied heeft hij zijn sporen achtergelaten, althans wat de SOVON-activiteiten betreft, want daarbuiten is hij op het platteland van (vooral) Groningen minstens zo actief geweest. Bij zijn afscheid is het tijd voor een terug- en vooruitblik. Uiteraard op het Groninger platteland, scheurend achter de 'kanjer van Noordbroek': een gezenderde adulte man Grauwe Kiekendief die ook in deze muizenarme zomer drie uitgevlogen jongen van voedsel weet te voorzien en op deze fraaie maar wat koele dag (4 augustus) onvermoeibaar in de weer is.

Ben Koks. Foto: Hans Hut

Ben Koks: 'Het is fenomenaal, wat dankzij dit zenderonderzoek allemaal boven water komt. Dan denk je na al die jaren wat van een vogel af te weten....Neem alleen al de verdeling van de broedzorg op dit moment. De vrouw blijft voor alle zekerheid in de buurt van de uitgevlogen jongen en brengt weinig voedsel aan, al zijn het vaak relatief grote prooien. De man daarentegen is de hele dag in de weer en zoekt eindelijk tot op 5 km van het nest. Uiteraard blijkt daar meer systeem in te zitten dan je op het eerste gezicht zou zeggen. Hij zoekt systematisch alle velden op die in de afgelopen 1-3 dagen gemaaid zijn (daarna zijn ze niet profijtelijk meer), naast ruderaalstroken en sporen van landbouwvoertuigen in het graan, waar zich soms jonge hazen of Gele Kwikstaarten ophouden. Tussendoor eet hij af en toe een grote sabelsprinkhaan. Met dit najaar voor het eerst Grauwe Kieken die via satellietzenders tot in Afrika te volgen zijn (www.grauwekiekendief.nl), maken we een doorbraak in de kennis mee.

Dit alles heeft een beschermingsdoel. Zo hopen we door de activiteit van gezenderde vogels intensief te volgen, en nauwkeurig in kaart te brengen van welke terreindelen gebruik wordt gemaakt, uiteindelijk nog betere adviezen te kunnen geven over de inrichting van het landschap ten behoeve van de Grauwe Kiekendief en andere akker-vogels.

Dit is het type werk dat ik vanaf januari hoop te kunnen doen, wanneer ik me als kleine zelfstandige moet zien te bedruipen. De Werkgroep Grauwe Kiekendief met zijn vrijwilligers is dan veranderd in een stichting met enkele personen op de loonlijst, en ik

ben zelf verantwoordelijk voor het reilen en zeilen ervan. Doordat mijn bureautje klein is, kan ik slagvaardig optreden en snel ingrijpen wanneer zich gunstige mogelijkheden voordoen (bijvoorbeeld voor verder onderzoek) of ongunstige ontwikkelingen (bijvoorbeeld in de landbouwpolitiek) een tegenstem moeten krijgen. Een dergelijke slagkracht begon ik bij SOVON, toch een wat langzamer draaiende organisatie, te ontberen. Bovendien ben ik in de loop der jaren toegegroeid naar een ander type werk, van het echte tellen naar onderzoek in de diepte.

Niet overigens, dat ik geen goede herinneringen aan het telwerk heb! Ik vond het een uitdaging om allerlei vormen van tellingen op te zetten of te stroomlijnen in het Waddengebied, van broedvogeltellingen (in sommige jaren zelfs integraal, samen met de Denen en Duitsers) tot watervogeltellingen. Ik leerde het Waddengebied, ons grootste, belangrijkste en ondanks alles meest pure natuurgebied, tot in de uithoeken kennen, en er was geen hek langs de Waddendijk waarvan ik geen sleutel had.

Het werken met vogelaars van diverse pluimage dat daarvoor nodig was, lag me wel. Er waren allerlei werkgroepen die betrokken moesten worden naast velerlei individuen, sommige met een eigen handleiding, maar dat maakte me niets uit. Of het voor een groep vogelaars is of voor een zaal met boeren, ik ga er altijd vol in en blijkbaar lukt het me om in mijn enthousiasme anderen mee te slepen. Het onderhouden van persoonlijke contacten met waarnemers heb ik ook altijd belangrijk gevonden, dat is iets wat bij SOVON nog wel beter kan.

Met de administratie die bij grote projecten

samenhangt, had ik minder affiniteit. Wat dat betreft realiseer ik me dat ik bij mijn toekomstige werkzaamheden wat taken zal moeten uitbesteden. Verder ben ik graag onder de mensen, en daarom is het een uitgelezen kans dat ik vermoedelijk kantoorruimte ter beschikking krijg bij de Rijksuniversiteit Groningen. Het zorgt voor regelmaat en een goede werkomgeving, met de contacten met studenten en stafleden als enorme bonus. Universitair geschoolden weten prikkelende onderzoeksvragen te formuleren! Overigens gaan mijn activiteiten na SOVON zich niet beperken tot de Grauwe Kiekendief, al zal dat wel veel tijd blijven vragen. Ik verwacht ook in het agrarisch natuurbeheer en bij internationaal onderzoek - ook in wetlands - mijn steentje te kunnen bijdragen en ben voor allerlei projecten te vinden, mits ik het nut ervan inziet. Inmiddels ben ik voor velen ook geen onbekende meer, en hoewel het best spannend is om op eigen kracht verder te gaan, verwacht ik toch dat het mogelijk zal zijn het hoofd boven water te houden.

Als ik aan mijn SOVON-periode terugdenk, zal het ondanks wat strubbelingen toch vooral met plezier zijn. Al die onmisbare geweldenaars die in het Waddengebied vogels tellen onder de meest bizarre omstandigheden... Met een ervan, Jan van Dijk, schipper van de Phoca (Rijkswaterstaat), blijf ik de afgelegen plaat Simonszand tellen. Ik verheug me nu al op de volgende telling.'

Fred Hustings

Guus van Duin, zelf enthousiast vogelaar, is journalist bij Trouw en sinds 1998 freelance medewerker aan SOVON-Nieuws. De foto's bij dit interview zijn ook door Guus gemaakt.

Een ambtenaar heeft ooit een spelfout gemaakt bij mijn opa zijn naam, waardoor die anders heet dan mijn vader. Met een zonder puntjes. Ik had een Remington schrijfmachine en een ij tikken is meer werk dan een y. Maar nu zitten we in het e-tickettijdperk, dus moet je naam overeenstemmen met die in je paspoort. Dus is het dan een ij, anders kom ik het vliegtuig niet in. Maar daarbuiten blijft het met een y. En C.J. staat voor Cornelis Jan.

Je bent self made
Ik was schoolverlater, had alles achter me gelaten en wilde vogels kijken. Van het ene naar het andere uitzendbaantje. Ik werd koolborstelmonteur. Daar was ik handig in, kan ik het helpen? Een priegelwerkje om koperen kabeltjes in een voetje te draaien, netjes op maat te zagen. In maart 1978 was de ramp met de Amoco Cadiz bij Bretagne. Ik heb ontslag genomen en ben erheen gegaan. Heel indrukwekkend. Later ben ik in de textiel terechtgekomen. Daar was ik ook handig in en ik heb vele kilometers voering verkocht aan C&A.

Op welk punt verliet je school?
Ik ben halverwege het atheneum gestrand en toen ben ik zeetrek gaan tellen. Ik woonde mijn hele leven al in Amsterdam. Maarten Platteeuw, Kees Woutersen en ik waren in 1973 als CJN'ertjes gigantisch onder de indruk geraakt van het zeetrekstelwerk van Rob Bijlsma. Ik ging naar een herfstkamp op de Hondsbosche Zee-wering. Geen idee wat je daar moest doen, maar goed. Ik kwam aan bij boer De Boer: „Rob zit al op de dijk“. Wie is Rob, en hoezo op de dijk? Ik had geen idee en wist alleen dat het pokkenweer was. Op de dijk zat zo'n weirdo met lang haar en die riep allemaal soorten die

SPECIFIEK... Zee

Hij leeft al zijn hele leven voor zeevogels, stookolieslachtoffers, zeetrek en zeezoogdieren.

Hij is C.J. (Kees) Camphuysen, of Camphuijsen (46).

“De kust was leuk, maar ze vlogen dáár, bij de horizon.

Daar wilde ik heen.”

ik nog nooit gezien had. Rob wist alles en had duidelijk charisma. En ik maar in de Peterson's bladeren: Kleine jager, Parel-duiker, pijlstormvogels. Allemaal bladzijden die ik tot dan toen overgeslagen had. Ik was verbijsterd, kon mijn kijker nauwelijks vasthouden. Twee dagen later was de beruchte 18 oktober 1973. Windkracht 10. Er trok een stroom Grauwe pijlen langs, terwijl in de vogelgids stond: dwaalgast (3 x). Ik had van Rob de taak toebedeeld gekregen om te schrijven, dus kleine Keesje groeide een beetje in de hiërarchie. Ik heb de hele dag mijn kijker nauwelijks gebruikt omdat ik dat boekje vast moest houden en beschermen tegen de vele buien. Gelukkig vlogen veel vogels erg dichtbij. 's Avonds had ik de glansrol van het optellen. Toen ik thuiskwam zeiden mijn vriendjes: dat was zeker wel klote, die Hondsbosche. Die week betekende het keerpunt in mijn carrière. In 1974 werden we bij IJmuiden gescout door Jelle van Dijk en Frank de Miranda. Die kwamen dan een tijdje achter je staan. We werden vriendelijk uitgenodigd of we niet eens een kaartje wilden invullen voor de CVZ, de Club van Zeetrek-tellers. Dan groei je dus weer een beetje. We werden goed genoeg bevonden. Belangrijk is dat ik toen geleerd heb om systematisch te werken. Om ook nulwaarnemingen te noteren, en de teltijd. Vanaf 1976 telden we het jaar rond.

Je kwam op het museum in Amsterdam terecht

Ik vond in 1977 hier op Texel zestig dode zeekoeten. Wij zeerukkers zagen er toen al niet zoveel, er moest iets aan de hand zijn. Het was zaak om al die resten goed te determineren en op leeftijd te brengen. Met een vogelgids kwam je daar niet uit. We bekeken en tekenden alles. Op het Zoölogisch Museum sneden we

honderden vogels, met Jan Andries van Franeker, Rombout de Wijs en Henk Sandee.

Je maakte een tijdschrift

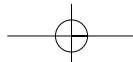
Het begon met een getypt overzicht voor de stookpiettellers. Tien carbonvelletjes ertussen, dat was nog net leesbaar. Iedere maand. Daarna stencilden we het. Als ik iets wilde laten kopiëren gaf ik het mee aan mijn vader die bij de Algemene Bank Nederland werkte. Daar hadden ze één kopieerapparaat. We combineerden het met het zeetrekverslag en Sula was geboren. In die tijd werkte ik alleen maar om in leven te blijven, de rest was vogels. Mijn eerste vogelbaantje was het schrijven van het zeetreknummer van Limosa, met geld van het Prins Bernhardfonds. Dat rare ding is nog steeds te koop. Dat was eigenlijk het begin van een nieuwe fase. Al die bestanden die ik in mijn vrije tijd verzamelde, groeiden zodanig dat men daar geïnteresseerd in raakte. Vogelbescherming zei over de stookvogelgegevens “schrijf dat maar eens op dan”.

En daarna ...

Wilde ik de zee op natuurlijk. De kust was leuk, maar ze vlogen dáár, bij de horizon. Daar wilde ik heen. Dat leverde de eerste aanvaring op met Kees Swennen. We zijn geen vrienden, nooit geweest. Maar hij nam me kennelijk wel zo serieus dat hij in Zaandam kwam praten over wat het NIOZ ging doen op zee. Opmerkelijk, want hij had net zo goed op zijn ivoren toren op Texel kunnen blijven en doen wat hij wou. Ze hadden een student aangenomen, Mardik Leopold, en die zou dat zee-werk wel even voor ons gaan doen. Mardik heeft uiteindelijk het hele zootje bij elkaar getrokken. Die dacht “laat ik maar eens met die CVZ gaan praten”, kijken wat er te bundelen valt. Sindsdien werken we met veel plezier samen.

Varen voor het NIOZ

Het was net zo nieuw als zeetrek in het begin; je zat iedere keer op de rand van ontdekkingen. Varen is een totaal andere en vooral spectaculaire wereld. We gingen met een Rijkswaterstaathelikopter naar meetpost Noordwijk, een platform, om van daar af te tellen. Van te voren had je natte dromen: zouden er franjepote rond-zwemmen en zouden er overal stormvogeltjes zijn. Nou, nee dus. Maar wel Grauwe pijlen onder je door. Die waren tot dan toe altijd stijpes geweest, nu kon je ze in hun neusbuis kijken. En ze hadden

ook ogen. En je hoorde Puttertjes, dat bleken kwetterende Zwarte Zee-eenden. We zagen Bruinvissen, die hier toen nog helemaal niet bestonden.

Maar nog geen open zee

Dat kwam later, het duurde zes jaar eer ik ook eindelijk eens op een boot zat. Eind jaren zeventig. De Britten wilden een vaarprogramma opzetten en overleggen over standaardmethodes. Het Seabirds at Sea-team werd opgericht. De vraag was: als er een olieramp is, waar zitten dan de vogels. Het enige wat we hadden waren de kolonies. Er kwamen drie offshore-programma's. Het RIKZ ging iets doen met een vliegtuig. Dankzij Henk Baptist kon de CVZ met hun boot mee gaan varen. En het NIOZ ging ook iets doen. We hebben de dingen aan elkaar geknoopt en het offshorewerk kreeg structuur.

Hoe lang heb je op zee doorgebracht?

Ik denk dat ik drie keer de wereld rondgevaren ben. Jaarlijks zit ik zo'n drie maanden op zee. Voor een niet-zeeman is dat heel behoorlijk. Ik heb veel toeristenreizen in het Noordpoolgebied gedaan, Groenland, Barentsz-zee. De laatste jaren ook de Zuidelijk oceaan, Senegal, Zuid-Afrika. Nu doe ik programma's met een aantal beginnende Spaanse en Portugese offshore-organisaties.

Ben je een bikkelharde zeebonk?

Nee, maar ik heb het er wel erg naar mijn zin. En uiteraard werken we vrijwel uitsluitend met mooi weer. Anders wordt het een overlevingscursus. Ook leuk, maar dan lees ik liever een boek. Ik word zelden zeeziek, en op onvoorspelbare momenten. Je moet in elk geval niet beginnen met koffie op je nuchtere maag. En geen alcohol, althans niet 's ochtends.

Je hebt het aardig voor mekaar

Ik mopper ook niet, het is een gouden baan. Niet helemaal een veilige plek, maar ik word gedoopt en heb een vaste aanstelling die ik min of meer zelf moet verdienen. Ik moet als onderzoeker opdrachten van buitenaf aantrekken om dat salaris een beetje rond te krijgen.

De Noordzee is je target

Vroeger was alles tellen tellen tellen. Dat is nu bijzaak. Je kunt op zee zien wat de beesten doen, hun interacties, hun voedsel-ecologie. We zijn net klaar met een onderzoek naar zandspiëring: hoe dat de

drijvende factor kan zijn, en hoeveel er moet zijn om dat te blijven. Die soort staat erg onder druk door industrievisserij. Of die de oorzaak van de achteruitgang van vogels is, blijft een open vraag. Wij zeggen ja, de vissers nee.

Hoe doe je zo'n onderzoek?

Onze ultieme Jan-van-gent had drie instrumenten bij zich. Op zijn staart een GPS-logger, die exact registreert waar hij is. De Jan-van-genten van Bass Rock, bij Edinburgh, foerageren voor de kust van Egmond. En tot aan de Noorse kust. Hij had een sensor aan zijn poot voor de duikdieptebepaling. Ze gaan tot ongeveer 27 meter. En in zijn maag zat een sensor. Als je een koude makreel inslikt, koelt je maag sterk af, en dat leg je vast. Door tests weten we precies hoeveel ze eten. Ze zijn tot twee dagen weg uit de kolonie, daarna moet je ze terugvangen om de instrumenten af te lezen.

Met een haakje in zijn maag?

Een springveer met een magneet. Je haalt eerst een metaaldetector over de vogel. Als er geen piep gaat, weet je hoe laat het is, dan zit hij in het kuiken dat zojuist gevoerd is. Maar we doen het heel elegant. We waren wel bang dat die Jan-van-genten van dat ding op hun staart meteen gehakt zouden maken, maar niks ervan. Je trekt hem uit die kluit vogels. Dan kijkt hij je boos aan, maar dat doen ze altijd. Je verricht je handelingen, en hij blijft je boos aankijken. Je zet hem neer, hij loopt terug naar zijn nest, en hij kijkt je nog één keer echt boos aan, zo van 'dat doen we niet meer, hè!'. Twee dagen later doe je precies hetzelfde, en heb je je gegevens.

En andere soorten

We deden dit ook met Drieteenmeeuwen, Zeekoeten en Kuifaalscholvers. Maar aan een Zeekoet kan je geen GPS plakken, die kregen kompasloggers of tijd-dieptemeters. We hebben duizenden duiken gelogd. Zeekoeten kunnen tot 200 meter, maar niet in de Noordzee, want dan hebben ze een grondboor nodig. Ze gingen tot de bodem, 70 meter diep. Ze kunnen een paar minuten onder blijven. Het onderzoek is net afgelopen.

Wat valt er te zeggen over de Noordzee en zandspiëring.

De verklaringen lijden erg onder de waan van de dag. Eind jaren tachtig, de Shetlandzandspiëringcrisis, had iedereen

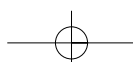
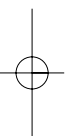
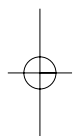
het over industrievisserij. Maar het bleek niet de enige oorzaak. Zandspiëring is een stock-vis die enorme fluctuaties vertoont, en een aantal daarvan kun je als natuurlijk zien. Maar er komt een temperatuurcomponent bij. Die heeft invloed op de opgroeisnelheid, en sowieso op de vraag of de larven ooit een zandspiëring zullen worden. Ook stroming speelt een rol. En dwars daar doorheen toetert de visserij op zandspiëring, en de visserij op spiering-ende vis, misschien wel de belangrijkste component van het verhaal. Wat we al een tijdje weten is dat zeevogels geprofi-teerd hebben van overbevissing. De mens is geïnteresseerd in grote kabeljauw, en die kabeljauw eet megaveel zandspiëring. Dus als je die grote rovers uit het systeem vist, blijft de prooivis over. We hebben nu weer te maken met vreselijk veel Haring in de Noordzee, het hele ecosysteem staat in wezen op zijn kop. De oude laag van ervaren vissen is eruit gehaald. Papegaaiduikers hebben geprofi-teerd doordat er veel meer kleine vis was. En van het feit dat ze zelf niet meer door mensen gegeten worden, wat tot 1950 een heel belangrijke druk op de populatie vormde. Het is naïef om één oorzaak aan te wijzen voor de huidige teruggang. Het vervelende is wel dat je daardoor ook bijna nooit iets stelligs kunt beweren.

Een voorbeeld

De Zeekoet staat ernstig onder druk in het westen van de Noordzee. Eigenlijk voor het eerst, want het was een soort kogel-vrije soort, waarop weinig dingen invloed hadden. Probleem is dat zijn voedselpiek snel naar achteren verschuift, een maand in vier jaar tijd. Het eerste ei wordt 4 weken later gelegd en er zijn jaren geweest met nul reproductie. Maar pak je een boek uit 1920, dan is het eigenlijk hetzelfde, dezelfde periode. Dus het valt gewoon binnen de range van mogelijkheden. En het is een regionaal verschijnsel, in het westen van de Noordzee. Ga je naar het westen van Schotland, dan loopt alles als een zonnetje, net als in Noorwegen.

En zijn die populaties ook zandspiëring-afhankelijk?

De meeste mensen zeggen 'ja, 100 procent'. Maar Zeekoeten brengen Sprot naar hun jongen, zei men altijd. Terwijl ik ze op zee altijd zandspiëring zie eten. Nu blijkt dat adulte vogels iets heel anders eten dan hun jongen. Niet zo heel verbazingwekkend trouwens. Ze eten zelf zandspiëring,

die ruim voorhanden is, maar nemen een lekkere vette Sprot mee naar huis. De Zeekoet is een single-species loader, hij komt maar met één vis in de kolonie terug. Dan heb je weinig aan een lucifer-grote zandspiering. Als je een multi-species loader als de Papegaaiduiker bent, en je een bek vol mee kunt nemen, dan kan je beter meer van die kleine zandspierinkjes meenemen. Alken zitten er een beetje tussenin, die nemen een paar visjes mee.

Veel verandering sinds je begon op de Noordzee?

Talloze. De zuidelijke Noordzee was een vrij arme troosteloze bende, maar dat is erg veranderd. Er zit nu veel meer. Het zou me niet verbazen als de jaren zestig ook rijker waren geweest, maar dat weten we gewoon niet. We hebben alleen gegevens over strandingen.

Hoeveel zie je op de Noordzee?

Heel erg weinig. Van jagers en pijlstormvogels zie je bijna niets. Als je al een jager ziet is het een Grote, die woont daar. Zeetrek is eigenlijk alleen maar een randverschijnsel van de kuststrook. Maar dat was ooit wel anders. Die oude knakkers als Verweij en Brouwer gingen even naar de Doggersbank, het lichtschip Texel, en zagen overal Grote en Grauwe pijlen. Dan denk ik: 'Het is leuk met jou. Ik vaar al veertig jaar en heb nog nooit een Grote pijl op zee gezien. Wat is dit voor gezeik.' Maar ik denk dat het waar is wat ze toen zagen: pijlstormvogels, Tonijnen, Gewone dolfinen. Die waren er gewoon, het was een totaal ander systeem. Het centrum van de Noordzee was destijds veel atlantischer, door de instroom door de noord. En die kunnen we wel weer eens terug gaan krijgen. Dat was een soort verarming van de Noordzee, waarbij hij meer op de oceaan gaat lijken, waardoor je die pijlen, Tonijnen en dolfinen gaat krijgen.

En Bruinvissen, dit jaar al meer dan 3000

Die Bruinvissen zijn denk ik uit het noorden gevlucht. Die kunnen geen eten meer vinden. In het noordwesten van de Noordzee zitten er zo'n 200.000. Als daar de voorraad onder druk komt te staan, hebben die beesten er erg veel last van. Dat is die combinatie van factoren. Die vijf Bultruggen achter mekaar op onze kust, dat is ook geen toeval.

Je houdt alles bij, ook zeezoogdieren

Daar gaat veel tijd inzitten. De stooktellingen kan ik je tot gisteren leveren. En zeezoogdieren ook. Ik ga niet naar bed voordat alles in de computer zit. Als je het laat liggen, groeit een stapel waar je nooit meer doorheen komt. Bij de CVZ lopen we ook nog erg achter, liggend in een spagaat omdat de zaak digitaal nog niet goed op de rails staat.

Word je wel eens kwaad?

Ik vind zeevisserij een geweldige tak van sport. Die zou ik graag willen waarderen, ware het niet dat we het al eeuwen lang zo onverantwoordelijk hebben gedaan. Het is eigenlijk een niet te verdedigen bezigheid. Maar je kunt er niet mee stoppen, het is zo belangrijk. Van alle proteïnen komt 15 procent uit zee, en dat zou veel meer moeten worden. Ondertussen loopt de vangst wereldwijd terug, er komt gewoon minder. We nemen nu dingen mee naar huis waar we vroeger niet naar keken. Inktvis, algen, kwallen. Toen kwamen we alleen maar thuis met Kabeljauwen van 2 meter. Die bestaan nu niet eens meer. Nu maken we vissticks van dingen waarvan jij niet eens wilt weten wat er in zit.

Wat zit erin?

Dat hangt van het product af. Maar in principe zou je geen vis moeten eten die geen karakter of structuur heeft of waar geen graatjes in zitten. Je moet die hele vis op je bord kunnen zien, weten wat het is. Als je hier op Texel naar een viswinkel gaat en je vraagt om Wijting, dan kijken ze je aan of je om een blauwe olifant vraagt. Geen wijting meer te krijgen. En 30 jaar geleden gaf je die aan je kat. Er ligt allemaal kweekshit. Tilapia, gekweekte Heilbot, anderhalve aal, misschien een Kabeljauw. Vooral veel kweekvis. Dat vind ik een veeg teken. Verse vis uit zee is er steeds minder. En daar varen we moedwillig op af. Wat we nu met Paling doen is ongekend, zonder dat er een luid protest klinkt. Een van de grappigste voorbeelden van wanbeheer is de zalm in Nederlandse rivieren. Er stonden me daar toch een hoop netten in de Rijn, waardoor die vissen langdurig zigzaggend misschien uiteindelijk bij die rivier kwamen. Na eeuwen ging hij eindelijk achteruit en werd zeldzaam, en wat denk je dat een beleidsmaatregel was? In de bovenloop van de Rijn moest op Waterspreuwen gejaagd gaan worden, want die eten zalmeitjes. Dat geloof je toch niet. Dan vallen mijn klompen uit. Vervolgens bleek dat Waterspreuwen juist de parasieten tussen die eitjes aten, waardoor die eitjes nog veel eerder door het gootsteenputje gingen. En maar anderen de schuld geven. Daar word ik obstinaat van. Het is jouw vis, het is mijn vis. Ga eens kijken in een willekeurige Schotse haven: geen kleine vissersboot meer te bekennen. Er komen in drie of vier havens nog wat diepzeetrawlers. De vangst verdwijnt naar Azië of misschien wel in onze vissticks. Allemaal rare ogen en tentakels. Even hakselen en persen en het is weer kibbeling of een visburger.

Zee en SOVON

Ik was bijna bij ze in dienst. Ik was consultant en ik werd geleefd door opdrachten. Ik kreeg er heel veel hoor, maar veel ervan waren zo onzinnig in mijn optiek, van die windmolen-merretjes en zo. Daar word

je gek van. Raar werk, doekjes voor het bloeden. Er wordt een beslissing genomen en dan is het 'o ja, er moet ook nog een MER komen, dan zijn we klaar'. Ik zou zeggen: doe niks, als het je niet interesseert, of doe een fatsoenlijke milieu-effectrapportage. Ik zat nog met één been bij het NIOZ, maar dat andere werd steeds groter. Dus of uitbreiden, of nee zeggen tegen opdrachten. Ik heb een aantal instanties aangeboden dat ze me met al mijn opdrachten konden overnemen. NIOZ zei aanvankelijk nee, SOVON zei ja. Ik kon daar een zeevogelpoot opbouwen, voor bijvoorbeeld het zeetrekwerk en het stookpietenwerk.

Maar ...

Toen ik vervolgens bij het NIOZ weg zou gaan, werd onverwacht toch nog een positie aangeboden, vrijwel hetzelfde als SOVON, maar met de faciliteiten van een zeezorginstituut. SOVON was teleurgesteld, maar ze begripen mijn besluit. Ik denk dat ze in potentie nog steeds een goede partner zijn voor een zeeport. Ik ga nu kijken naar de hier broedende grote meeuwen en daar komen we mekaar ongetwijfeld tegen. SOVON heeft zoveel gegevens. We kunnen elkaar prachtig aanvullen.

Gaat het nu goed of niet?

Goed of slecht, dan moet je eerst weten wat er aan ten grondslag ligt. Wat is normaal? Is meer altijd beter? Als er een miljoen papegaaiduikers komen in plaats van een half miljoen, dan gaat het goed. Als het over Aalscholvers of meeuwen gaat, wordt men al genuanceerder: een plaag, inperken. Zonder dat iemand kan zeggen hoeveel van elke soort er dan zouden moeten zijn. Lepelaars schijnen de hemel in te mogen groeien. Jan-van-genten ook. Terwijl dat toch eigenlijk gewoon witte Aalscholvers zijn.

Guus van Duin

Recent verschenen

Vogels van Schiermonnikoog

Wie gaat er niet vogels kijken op Schiermonnikoog? Iedere rechtgeaarde vogelaar raakt vroeg of laat op deze vogel-hotspot verzeild. Niet ten onrechte want sinds de jaren zestig van de vorige eeuw zijn er 341 soorten vastgesteld en daar zitten heel wat bijzondere tussen. Probeer van die enorme hoeveelheid - over allerlei boekjes, bestanden en publicaties verspreide - waarnemingen maar een coherent geheel te maken! Dat is nu gebeurd in een 440 pagina's dik boek met foto's en kaarten in kleur en talrijke vogeltekeningen.

Bijzonder leuke en informatieve hoofdstukken in het boek verhalen over ontwikkeling en beheer van het landschap en veranderingen in de broedvogelbevolking. Vervolgens wordt een keur aan onderzoekers aan het woord gelaten die onderwerpen aansnijden als zee trek, ringonderzoek aan zangvogels (95.000 vangsten) en arctische steltlopers (24.700), tellingen op hoogwatervluchtplaatsen, de eendenkooi en onderzoek aan ganzen, kiekendieven, weidevogels, meeuwenkolonies, Lepelaars, Scholeksters en Spreeuwen. Hiertussen zitten juweeltjes die ons een kijk in de keuken van de biologen geven en waarbij je je kunt verbazen over wat er, in de beginfase met vaak relatief primitieve middelen, aan kennis boven water is gehaald.

Ongeveer tweederde van het boek wordt in beslag genomen door soortbesprekingen. Van elke vogelsoort wordt de status gegeven en ontwikkelingen door de jaren heen. Van broedvogels is de verspreiding in 2001 op kaart aangegeven en bij winter- en trekvogels geven diagrammen een beeld van seizoens- en jaarpatronen.

Deze Schierbijbel is voor avifaunisten een must, maar ook het wat minder fanatieke slag vogelaars vindt er veel van zijn gading in.

Stuurgroep Avifauna Schiermonnikoog. Vogels van Schiermonnikoog, Gezien-geteld-opgetekend. ISBN 90 6825 340 9, prijs € 29,90. Uniepers, Abcoude.

Spiegel van de natuur

Ondertitel: Het natuurbeeld in cultuurhistorisch perspectief. Dit boek heeft de KNNV in samenwerking met Staatsbosbeheer uitgegeven naar aanleiding van de Wereld Natuur Kunst-tentoonstelling in Amsterdam. Tijdens de opening van de tentoonstelling is het aan de koningin aangeboden. Hoe we naar de natuur kijken, verschilt van cultuur tot cultuur en is ook aan verandering onderhevig. Spiegel van de natuur richt zich op een breed publiek van geïnteresseerden in natuur en cultuur, kunst en literatuur.

Het boek is een geheel herziene en geactualiseerde uitgave van De natuur als beeld en in september zal er een Engelse editie verschijnen (ISBN 90 5011 208 0). Het boek van auteur Matthijs Schouten telt 270 full-colour pagina's en kost in de winkel € 37,95 (ISBN 90 5011 206 4).

Ook recent: De Europese families van muggen en vliegen (Diptera), 192 pagina's, ISBN 90 5011213 7, € 29,95 en De Nederlandse kokerjufferlarven: een determinatietabel met ecologische gegevens, 160 pagina's, ISBN 90 5011 212 9, € 29,95.

DVD Onze zwanen en wilde ganzen

Op deze DVD van Plomp digital video zijn alle Nederlandse zwanen en ganzen te vinden. Bedoeling is dat hij gebruikt kan worden voor soortherkenning in het veld, maar dat valt een beetje tegen. Bij de beelden van de Taigarietgans is het zelfs voor een specialist moeilijk om de soort te herkennen, en bij Kolgans, Toendrarietgans, Grauwe Gans etc. zou het toch niet zo moeilijk moeten zijn om meer en betere beelden te tonen. Dan zou ook de herkenning van de leeftijden duidelijker in beeld kunnen worden gebracht. Tekst en beeld sporen niet altijd. Het komt wat vreemd over dat een tekst over zwanen vergezeld gaat van een rondobberende Canadese Gans. Een verhaal over vliegbeelden van ganzen komt nadat de vogels al uit beeld zijn, en ook informatie over jonge dieren komt nadat de beste beelden al voorbij zijn. In deze gevallen zou een langer in beeld genomen vliegende gans of een specifiek gevolgde vogel van een bepaalde leeftijd veel aan de duidelijkheid hebben bijgedragen. Natuurlijk staan er weer mooie beelden van de zeldzamer soorten op deze DVD. Bovendien is de uitleg bij de drie opgenomen kruisings goed. Onderzoek toont namelijk aan dat het niet makkelijk is om bij

hybriden de oudervogels te herkennen, zelfs niet in de hand. Alleen bloedonderzoek geeft uitsluitsel.

De DVD is te verkrijgen door € 27,95 over te maken op rekening 3363 57 869 t.n.v. Plomp Digital Video te Linschoten o.v.v. DVD 005 en naam en adres. Wilt u liever een videoband (€ 23,95), vermeld dan VHS 005.

De broedvogels van Alkmaar in 2001-2004

Deze speciale uitgave van De Kleine Alk (blad van de Vogelwerkgroep Alkmaar e.o.) werd geschreven door Harry Smit, Kees Roobeek en Tom Damm en is van foto's voorzien door Jan Stok. Alkmaar is een van de weinige steden in Nederland die een historie heeft voor wat betreft vogeltellingen: in 1984 werden de vogels van Alkmaar bijna staddekkend geteld. Dit sterke staaltje werd in 1994 en in 2004 herhaald, waardoor vergelijkingen tussen die perioden mogelijk zijn. Dus hoewel de titel anders doet vermoeden, beperkt dit boek zich gelukkig niet tot de periode 2001-2004.

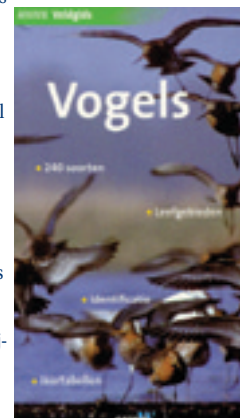
Na een beschrijving van de methode en de woonwijken, parken, bedrijventerreinen en waterlopen, en de ontwikkeling, daarin komt men bij de resultaten, waarvan de soortbeschrijvingen de bulk uitmaken. De vele kaartjes en foto's zijn goede aanvullingen op de tekst.

Het boekje kan besteld worden door € 20 + € 2,25 portokosten over te maken op giro 2197346 t.n.v. Vogelwerkgroep Alkmaar te Alkmaar o.v.v. broedvogels Alkmaar (en niet vergeten naam en adres te vermelden). Uiteraard zo lang de voorraad strekt.

Ook verschenen

De ANWB-afdeling Uitgeverij Informatie en Bewegwijzering heeft inmiddels aardig wat natuur/planten/dierenboeken op haar lijstje staan. Recent stuurde ze ons er een drietal toe. De ANWB Natuurwijzer-Vogels van Europa kunt u aanschaffen voor € 12,95 (ISBN 90 1802 094 X). De ANWB-Veldgids - Vogels herziene versie kost € 14,95 (ISBN 90 1802 117 2) en ook de derde is een herziening: de ANWB Vogelgids van Europa (Svensson). Die laatste kost € 29,95, ISBN 90 1802 092 3.

De gemeente Leiden en IVN Leiden brengen deel 3 in de serie Leiden lekker wild. Het nieuwe boekje heet Op bezoek bij huismus en muurbloem - Stadsnatuurwandelingen door Leiden. Deze 150 pagina's full-colour (ISBN 90 8079 613 1) kost € 9,95 en is overal in Leiden te verkrijgen, dan wel te bestellen via 071-5167622 of j.van.ruiten@leiden.nl.

Een kerntaak van SOVON is het organiseren van monitoring-projecten waarmee alle in het wild voorkomende vogelsoorten op de voet worden gevolgd. Bijna 7000 waarnemers leveren hiervoor jaarlijks, vaak gedetailleerde, gegevens aan. Deze resultaten worden na opname in de databestanden bewerkt tot 'kennisproducten' zoals landelijke of regionale indexen en verspreidingskaarten. Deze kennisproducten worden onder andere gebruikt ten behoeve van het rijksnatuurbeleid en het opstellen van Rode Lijsten.

Vogelgegevens en projectontwikkelaars

Behalve naar de kennisproducten is er ook veel vraag naar de gegevens ten behoeve van ruimtelijke-ordeningsprocedures. Meestal gaat het daarbij om een verzoek van een ingenieursbureau dat in opdracht van een initiatiefnemer een rapport over de natuurwaarden van een bepaald plangebied opstelt. Het gaat hierbij om de volgende verzoeken:

- **Ontheffingaanvragen Flora- en faunawet:** meestal gaat het om kleine gebieden. Voor vogels worden geen ontheffingen verleend maar het initiatief kan vaak doorgaan als de vogels geen nodeloze schade wordt toegebracht en de staat van instandhouding niet in het geding is. Afbreuk aan de staat van instandhouding kan aan de orde zijn als een soort (bijv. Steenuil) een vaste verblijfplaats in het gebied heeft. Vogelgegevens zijn nodig om dit te bepalen.
- **Passende beoordelingen:** als niet uit te sluiten valt dat een initiatief een negatief effect heeft op soorten van een Vogelrichtlijngebied dan is een Passende beoordeling verplicht om dit uit te zoeken voor de betrokken Vogelrichtlijnsoorten. Vaak wil de initiatiefnemer eerst weten of/waar harde belemmeringen te verwachten zijn. Van een groot "zoekgebied" wordt dan een "voortoets passende beoordeling" uitgevoerd om uit te vinden waar beter geen project kan worden gepland.
- **Milieueffectrapportages:** als een initiatief

MER-plichtig is (het gaat dan vaak om wat grotere ingrepen zoals jachthavens of nieuwbouwwijken) dient een MER-rapport te worden opgesteld waarin gedetailleerde gegevens over de bestaande natuurwaarden nodig zijn.

De gegevens worden door het ingenieursbureau gebruikt om te bepalen of een initiatief wel of niet op gespannen voet staat met de natuurwetgeving, om te bepalen of en zo ja welke mitigerende maatregelen kunnen worden genomen (stappen om schade te beperken) en of en zo ja in welke mate compensatie aan de orde is (dus de oppervlakte nieuwe natuur die moet worden gecreëerd om de natuurschade te compenseren).

Bij SOVON nemen we dit soort gegevensaanvragen in behandeling omdat

- het gebruik van vogelgegevens voor ruimtelijke toepassingen goed aansluit bij ons streven om vogelgegevens veelvuldig en kwalitatief goed te gebruiken voor het natuurbeleid;
- we een goed beeld krijgen waarvoor men in ons land vogelgegevens wil en kan gebruiken; dit stelt ons in staat om interessante nieuwe kennisproducten te ontwikkelen;
- we vogelgegevens beheren die volgens gestandaardiseerde methoden zijn verzameld en het hele land beslaan. We zijn daar uniek in en hebben dus een bepaalde verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat deze

Grote infrastructurele werken zoals de Betuwe-route zijn MER-plichtig, wat betekent dat de natuureffecten vooraf in beeld moeten worden gebracht. Gedurende de aanlegfase vestigde zich een kolonie Overzwaluwen.

gegevens optimaal benut kunnen worden. Bij de initiatiefnemer berust vanuit de natuurwetgeving de verplichting om alle beschikbare en kwalitatief goede gegevens te gebruiken.

We hanteren daarbij de volgende randvoorwaarden dat:

- de gegevensaanvrager een schriftelijke aanvraag indient en duidelijk aangeeft waarvoor deze de vogelgegevens wil gebruiken;

Vijf misverstanden over gegevensaanvragen

- **SOVON verdient goed aan gegevensaanvragen.** Dat is niet zo. Om te beginnen gaat het om 6% van onze jaaromzet. De inkomsten gaan vooral in werktijd zitten; de tijd die nodig is om uit te zoeken wat we aan gegevens hebben, dit netjes op een rij te zetten, waarnemers te vragen of ze akkoord gaan met levering, en om een goede toelichting te maken om te voorkomen dat de gegevens niet goed worden gebruikt.
- **Gegevensleveringen zijn een aantrekkelijke inkomstenbron: helemaal niet want hoge prijzen rekenen betekent dat gegevens voor gebruikers slecht beschikbaar raken.** Initiatiefnemer kan dan gegevens op een grover schaalniveau opvragen, of zelf veldwerk laten uitvoeren.
- **Leveren van vogelgegevens is schadelijk voor de natuur.** Garanties bestaan natuurlijk niet maar we gaan ervan uit dat goede vogelgegevens gewoon hun werk doen; de natuurwetgeving is in Nederland immers goed geregeld!
- **SOVON zit bovenop de gegevens; dat verwijt horen we gelukkig steeds minder.** Al onze kennisproducten zijn namelijk openbaar te raadplegen. Ook basisgegevens zijn in principe beschikbaar als aan de randvoorwaarden wordt voldaan.
- **Veel waarnemers zien niets in doorlevering van gegevens voor ruimtelijke analyses.** Dit wordt sinds enige tijd goed bijgehouden. Uitgaande van ruim 500 geraadpleegde waarnemers ging 95% akkoord, 4% ging akkoord onder strikte voorwaarden en 1% ging niet akkoord.

Een praktijkvoorbeeld in een notendop

Initiatiefnemer heeft een plan bedacht en weet investeerders te vinden. Het gaat om de aanleg van een nieuw recreatiepark in een voor recreanten aantrekkelijke bosrijke omgeving. Het oog valt op een sober en volgens de initiatiefnemer verloederd evenemententerrein. Hoewel gelegen in het bos op korte afstand van een vogelrichtlijngebied heeft het plangebied in het bestemmingplan de functie van recreatieterrain. Een bouwvergunning ligt dus binnen handbereik. Er wordt een ingenieursbureau in de arm genomen dat via het Natuurloket (www.natuurloket.nl) checkt of zware belemmeringen in de vorm van (stringent beschermde) vogelrichtlijnsoorten roet in het eten kunnen gooien. Dit lijkt niet het geval maar voor een succesrijke vergunningaanvraag bij de provincie is actuele informatie nodig over o.a. broedvogels. In het gebied is ook een BMP-plot; uit de gegevens blijkt dat aan de noordwestkant een Zwarte Specht broedt. De initiatiefnemer moet een passende beoordeling uitvoeren. De conclusie is dat hij dit gedeelte moet ontzien, omdat er sprake kan zijn van "significante gevolgen op de in stand te houden natuurlijke kenmerken" van het vogelrichtlijngebied. Het plan moet worden aangepast, omdat het anders geen doorgang kan vinden.

- de waarnemers die de basisgegevens hebben aangeleverd akkoord gaan met het gebruik van de door hun verzamelde gegevens;
  - we de levering van gegevens altijd vergezeld doen gaan van een toelichting waarin de kwaliteit en de volledigheid van de gegevens geduid wordt;
  - de door SOVON te besteden tijd wordt vergoed.
- Hierbij geldt dat SOVON een neutrale organisatie is en we daarom geen onderscheid maken in het type aanvrager. Dit kan dus een ingenieursbureau zijn, een projectontwikkelaar, terreinbeheerder, gemeente, enz.

Is het allemaal zo eenvoudig? Eigenlijk wel, maar toch is er zo af en toe sprake van misverstanden (zie box). Erg problematisch is het niet omdat we het goed kunnen uitleggen. De meeste tellers waarderen het enorm als we ze benaderen met de vraag of we hun basisgegevens mogen doorleveren. Niettemin rijst de vraag of het ook slimmer kan, zeker gezien het gegeven dat 95% akkoord gaat met levering. Hier komen we in het volgende nummer van SOVON-Nieuws op terug.

Rob Vogel

Linksonder: dichtheden van watervogels (SOVON),
Rechtsonder: verspreiding van pluimveebedrijven in
Nederland (© Gezondheidsdienst voor Dieren,
Kadaster, Topografische Dienst)

Trekvogels en vogelgriep

Het fenomeen van de vogeltrek mag zich dit najaar niet alleen in de belangstelling verheugen van trektellers en van mannen met groene loden jassen. Ook beleidsmedewerkers, politici en pluimveehouders kijken mee. Dit heeft alles te maken met de vogelgriep die sinds eind 2003 delen van Azië teistert. De meest westelijke gebieden met besmettingen bevinden zich in de zuidelijke Oeral, Zuid-Siberië rond Omsk/Novosibirsk en in Noordoost-Kazachstan. Er zijn aanwijzingen dat trekvogels het virus kunnen verspreiden en zo pluimvee kunnen besmetten. Nederland is daar vanwege de vele pluimveebedrijven extra gevoelig voor. Complicatie daarbij is dat sommige (hoog-patogene) vormen van de vogelgriep de ziekte kunnen overbrengen van vogel naar mens. In het ergste geval kan dat leiden tot een pandemie, zoals de Spaanse griep die bijna een eeuw geleden de wereld geselde. De vraag is dus aan de orde of vogels vanuit de besmette gebieden Nederland kunnen aandoen. SOVON heeft samen met Wetlands International gewerkt aan een advies aan het Ministerie van LNV.

Onze voorlopige conclusie luidt dat er vermoedelijk geen grote aantallen watervogels vanuit de besmette gebieden naar Nederland koersen. Over de kans dat trekvogels inderdaad pluimvee kunnen besmetten hebben we ons niet uitgelaten; dat is toch voer voor virologen. Wat de trekkers uit de besmette gebieden betreft gaat het vooral om eenden en steltlopers, te denken valt aan Slobeend, Tafeleend en Goudplevier. De hoofdmoot van de broedvogels uit de besmettingshaarden in Kazachstan en aangrenzende gebieden in Zuid-Siberië en Kazachstan trekt in het najaar via het Arabisch Schiereiland naar Afrika, of naar Zuid-Azië.

Watervogels vanuit de besmette gebieden en populaties die op trek tijdelijk in Nederland

verblijven kunnen in de Zuid-Europese en Afrikaanse overwinteringgebieden met elkaar in contact komen. Watervogels en steltlopers kunnen vervolgens weer onze gebieden bereiken. Het meest waarschijnlijk is dit in het volgende trekseizoen, het vroege voorjaar. We hebben dan te maken met terugtrek Afrikaanse overwinteringgebieden via Nederland naar arctische gebieden. Onder invloed van vorst, droogte en andere factoren kunnen er ook tussentijdse pendelbewegingen zijn tussen Nederland en het Mediterrane gebied, of andere gebieden waar menging van populaties plaatsvindt. Niet uit te sluiten valt dat vogels van/naar Nederland daar in contact komen met individuen of populaties vanuit de besmette gebieden.

Ten tijde van het schrijven van dit verhaaltje (begin september) geldt voor Nederland een ophokplicht in het geval van commerciële pluimveebedrijven. Dit gebod is door de minister van LNV uitgevaardigd om te voorkomen dat watervogels in contact kunnen komen met pluimvee. Als we kijken naar de watervogelconcentraties en de kaart met de locaties van pluimveebedrijven dan lijkt het erop dat concentraties elkaar grotendeels uitsluiten. Maar als we bedenken dat één uitwerpsel van een besmette vogel een miljard virussen kan bevatten, kunnen we daar op voorhand niet gerust op zijn. Het is aan de politiek om te bepalen hoe met de risico's om te gaan. We hopen ervoor te zorgen dat de discussie, voor zover daar trekvogels bij betrokken zijn, in ieder geval gevoerd kan worden op basis van de juiste gegevens.

Rob Vogel

ARAGON natuurreizen - Spanje**Vogelreizen naar:**

Castilië
Doñana
Ebro Delta
Extremadura
Gredos
Mallorca
Picos de Europa
Pyreneëen
Tarifa

Nieuw:

Foto-digiscoping Extremadura
Roemenië, mei 2006

Vakantiehuisen
aan de zuidrand
van de Pyreneëen
voor vogelaars,
wandelaars
en families.

BROCHURE: TEL. 026 - 372 43 44

25 JAAR SPAANSE NATUUR MET KEES WOUTERSEN: WWW.ARAGONNATUUR.COM

Oost-Europa ontdekken

met Farm Lator, uw Nederlandse
gastheer in het grensgebied
van de Karpaten en de
Hongaarse steppen.

Wij zorgen met sfeervolle accommodatie
(of camping), heerlijke maaltijden, een
gezellige bibliotheek en een gevarieerd
(vrijblijvend) excursieaanbod voor de
ambiance. De vogels doen de rest.

Individuele arrangementen,
groepsreizen en maatwerk. Kijkt
u op de rijk geïllustreerde site.

www.farmlator.hu

Tel.: 0036 49 336133

Stichting Wólka

Postbus 483
6700 AL Wageningen
Tel: 0317-415205
Fax: 0317-415430
E-mail: info@wolka.org
Web: www.wolka.org

Vogelreizen in Polen

- Groepsreizen 2005** (voorjaar 2006, 10-daags)
- **Biebrzamoerassen en Bialowieza € 680,- all in**
(Vertrek: 21-04, 28-04, 05-05, 12-05, 19-05)
- **Lubelskie, nationale parken € 720,- all in**
(Vertrek: 05-05)
- **Bieszczady, Spechten en Uilen € 740,- all in**
(Vertrek: 14-04)

Individueel

Veel mogelijkheden voor vogelaars, wandelaars,
fietsers, kanovaarders, ouders en kinderen

U overnacht bij gastvrije boeren, één van de manieren waarop stichting Wólka
de kleinschalige landbouw in Polen ondersteunt.

Programma najaar 2005

Texel: 29/09 - 02/10
Tanzania: 06/10 - 18/10
Hongarije: 08/10 - 15/10
Ethiopië: 24/10 - 16/11
Gambia: 06/12 - 17/12
Delta Zuidwest NL: 10/12 - 11/12

Programma 2006

Zuid-Afrika 20/01 - 05/02
Suriname 14/02 - 01/03
Zweden 31/03 - 09/04
Mexico 31/03 - 14/04
Eilat 12/04 - 19/04 *)

**Grenzeloos genieten
van vogels en natuur**

Sallandse Heuvelrug	21/04 - 23/04
Lauwersm./Helgoland	03/06 - 06/06
Helgoland(dagexcursie)	04/06 - 04/06
Bulgarije	02/06 - 13/06
Lena Delta/Siberië	19/06 - 02/07
Kenia	31/07 - 14/08 *)
Schiermonnikoog	28/09 - 01/10
Oman	15/10 - 26/10 *)
Hongarije	07/10 - 15/10 *)
Ethiopië	06/11 - 27/11 *)
Gambia	13/11 - 25/11 *)

*)data kunnen 1 of 2 dagen verschuiven

Gepland voor 2007

Thailand	januari
India	maart
Brazilië	

Stichting Vogelreizen
telefoon: 0031-26-3723990

info@stichtingvogelreizen.nl
www.stichtingvogelreizen.nl

Limosa

De nieuwe Limosa (nummer 78-2)
staat in het teken van zeldzame
broedvogels.

• Kees Camphuysen en Fedde de
Vreeze berichten uitvoerig over
een nieuwe Nederlandse broed-
vogel: de Drieteenmeeuw.

Hoewel een 'ultieme zeemeeuw',
broedt deze soort sinds 2000 op
een platform in de Nederlandse
Noordzee bij Texel.

- Arend van Dijk e.a. geven een
overzicht van zeldzame broed-
vogels en koloniebroedvogels in Nederland in 2000-2002.
Het gaat om een samenvatting van jaarlijkse monitoring-
rapportages die eerder zijn verschenen, met opvallende groei
o.a. bij de zilverreigers, een eerste broedpoging van Visarend
en eerste broedgevallen van Kraanvogel.
- Het bepalen van de sexe lijkt in geval van balgen, met de
vogel in de hand, een eenvoudige zaak. Joop Jukema laat
echter aan de hand van balgen van Sneeuwgorzen zien dat
dit allerminst het geval is. Nieuwe technieken als DNA-analyse
lijken dan ook, ook bij oudere balgen, van groot belang.

Informatie over abonnementen (nieuw adres!):

Jacob de Vries, Heemst 10, 7443 EH Nijverdal, jacobbird@xs4all.nl.
Redactieadres: Rob Vogel, p/a SOVON, Rijksweg 178, 6573
DG Beek-Ubbergen, rob.vogel@sovon.nl

ZIEN MET ZEISS

Maar je mag ook *gezien* worden met deze prachtige Diascope van Zeiss.

De naam staat garant voor perfectie. Met de 65 resp. 85mm(!) fluori-
te lenzen wordt een briljant beeld gevormd, tot in de kleinste details.

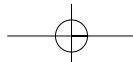
Vaste- en zoom oculairen, paraattas, fotoadapter en Zeiss statief zijn de
leverbare accessoires.

Technolyt in Wormerveer is hoofdsponsor van Sovon
en importeur van Zeiss, Swift, Bynolyt, Fujinon, Myauchi en Gambit.

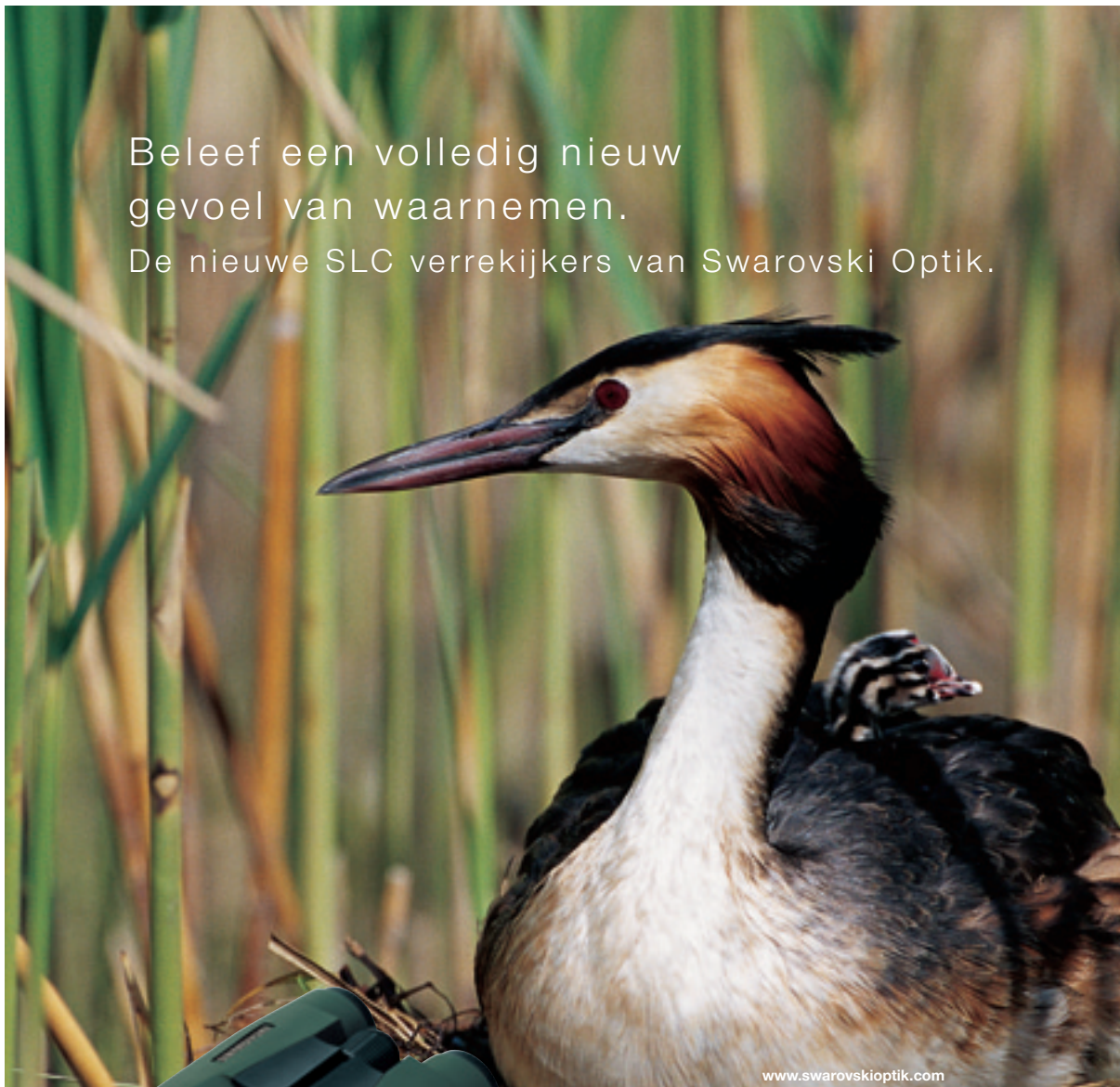
Industrieweg 35, 1521 NE Wormerveer Holland.

Tel.: 075 647 45 47, Fax: 075 621 36 63, E-mail: info@technolyt.nl

Beleef een volledig nieuw
gevoel van waarnemen.
De nieuwe SLC verrekijkers van Swarovski Optik.

www.swarovskioptik.com

SLCnew 7x42 B

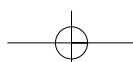
SWAROVSKI
OPTIK

SLCnew:

Tallose nieuwe voordelen!

Handzaam, ergonomisch en vooral uitermate veelzijdig:

- uitsparingen voor de vingers aan de bovenzijde van de verrekijker
- geoptimaliseerd dakkant-prismasysteem
- extreem robuust, duurzaam en betrouwbaar
- nieuwe „lift strap“ draagriem met snelsluiting.

opticron

VERREKIJKERS & TELESCOPEN

IMAGIC BGA PC.ASF T

8x32, 7x42, 8x42, 10x42

- Waterdichte constructie met stikstof-vulling
- Asferische lenselementen + prisma met fase-coating
- Uitdraaibare oogschelpen en inklikkende dioptrie instelling
- Volledig beeldveld, ook voor bril-dragers
- Close focus minder dan 2 meter

Prijzen vanaf €575

IMAGIC TGA WP

8x32, 7x42, 8x42, 10x42, 7x50, 10x50

- Waterdichte constructie met stikstof-vulling
- Volledig meervoudig-gecoat lens systeem [op alle glas/lucht overgangen]
- Uitdraaibare oogschelpen en inklikkende dioptrie instelling
- Volledig beeldveld, ook voor bril-dragers

Prijzen vanaf €245

MM2 MIGHTY MIDGET TRAVELSCOPE

- Superklein, lichtgewicht constructie. Ingeschoven slechts 18cm
- Nauwkeurig optisch systeem
- Breed scherpestelwiel en inschuifbare zonnekap
- Speciaal 25x en 15-40x oculair
- Ook geschikt voor Opticron HDF/HR oculairen
- Foto-adapter voor reflex-camera optioneel

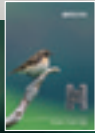
52/45 €229, MM2 25x €74, MM2 15-40x €147

CAR WINDOW MOUNT €63

UDCA €169

For more information and a copy of our current Catalogue call +44 1582 726522 or visit our on-line Catalogue at www.opticron.co.uk
PO Box 370, Unit 21, Titan Court, Laporte Way, Luton, Beds, LU4 8YR, UK
Fax: +44 1582 723559 E-mail: sales@opticron.co.uk

Deze, en andere kijkers en telescopen, kunt u bekijken bij
Combi Focus Voorburg
Tel: 070 386 35 19 Fax: 070 387 60 53
combifocusvoorburg@hetnet.nl
Kon. Julianaplein 10 2274 JD Voorburg

Kijkers vanaf € 22,50 •
Zeiss en Swarovski
vanaf € 348,00

Windstopper fleece •
vanaf € 109,95

Blouse vanaf € 45,00 •

Thermisch ondergoed •
vanaf € 14,00

Broeken vanaf € 65,00 •

Schoenen vanaf € 79,95 •

www.bever.nl

20.000 artikelen voor een avontuurlijke vakantie

Alkmaar Kanaalkade 53 • Almere Markerkant 1303 MN • Amersfoort Kamp 53 • Amsterdam Stadhouderskade 4 • Apeldoorn Stationsstraat 134 • Arnhem Utrechtsestraat 3 • Breda Wilhelminastraat 22 • Den Haag The Globe Waldorpstraat 15 • Eindhoven Leenderweg 202 • Enschede Haaksbergerstraat 116 • Groningen St. Jansstraat 17 • Haarlem Zijlweg 63 • Hengelo Brink 120 • Hilversum Havenstraat 16 • Leeuwarden Voorstreek 39 • Leiden Nieuwe Rijn 45 • Maastricht Scharnerweg 66 • Nijmegen Marikenstraat 2 • Rotterdam Adm. de Ruyterweg 33 • Steenwijk Woldmeentherand 11 • Tilburg Koningsplein 2 • Utrecht Balijelaan 10 • Antwerpen/Merksem Bredabaan 968.

Vraag onze GRATIS catalogus aan op www.bever.nl

Alles wat u nodig heeft als u de deur uit gaat.

functionele kleding
o.a. wind-, waterdicht, ademend
sneldrogende kleding
thermisch ondergoed

verrekijkers

Bynolyt, Minolta, Swarovski en Zeiss

fototassen

kampeeraccessoires

wandelschoenen

boeken en kaarten

bergsportmateriaal

en nog veel meer...

foto: MacGill's